

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
כי תצא
אלול התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בעניין הפיוט יגדל אלהים חי וכו' הכולל את י"ג עיקרי הדת, והקשר שבין לבין י"ג מדות של-רחמים. איך אפשר לומר על הקב"ה שהוא 'יגדל', בירור מיהו אשר חיבר את הפיוט הזה, התועלת והחשיבות שבידיעת שמות מחברי הפיוטים.

האם אפשר לדלג בתחילת האשמורות (סליחות) על ההתחלה – והוא רחום וגו' אשרי וגו' – עד שיגיעו עשרה שיענו על הקדיש. מקור וטעם הקדיש הזה.

חשיבות אמירת י"ג מדות בקול גדול ובכוונה, ודברים רבים שהם במניין שלוש עשרה, והסיבות שאצל הנצרים מספר זה נחשב מזל רע.

כאשר אין פנאי, מה חשוב יותר לומר, תיקון חצות או סליחות?

חשיבות אמירת אשמורות (סליחות) בימים אלו, וצריך לחפש עצות לתקן מה שבדורנו נחלש עניין זה. אמירת הסליחות מתוך סידור עם פירוש, בכדי להבין את המלים, וביאור נפלא בסליחה 'אדון הסליחות, בוחן לבבות, גולה עמוקות, דובר צדקות'. התפילה עוזרת ללימוד התורה, וכן עשיית חסד.

בעניין צורת עשיית ה'תרועה' בתקיעת שופר בקול רועד, לא נענוע ביד.

השלמה בעניין תשובת רבני עי"ת צנעא לקהילת תימן בירושלם עיקו"ת, בעניין אפיית המצות בפסח עצמו, והלשונות הפסולים שכתובים בה.

תוספת דברים בעניין החסד, אשר גורם לזכך את השכל.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 801

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש בראש ובראשונה, ברכות לראש משביר, ידידנו היקר רבי ברק בן זכריה צברי הי"ו, ב"ה הוא זכה זכות גדולה ועצומה, כל הביהמ"ד פה זה בזכותו, שהוא תרם את ביהמ"ד, כבר מזה שנים רבות. היה ראשיתו מצער, התחלנו בשבתות להתפלל, אח"כ היה גם ביום חול, אח"כ מנחה וערבית, ובסוף ב"ה יש גם כולל יום נתיבות מהרי"ץ, כולל ערב, ישיבת בין הזמנים, ועכשיו הדבר האחרון זה לקראת שבת האחרונה, התחיל פה הכולל הלכה של יום ששי, ב"ה זה מוסף והולך. זכות עצומה יש לו, זכות גדולה מאד, שהמקום הזה שוקק חיים. חיי תורה.

הוא בעצמו בעל חסד עצום, אוהב לעזור ליתומים ואלמנות וכל מיני נזקקים. הוא ב"ה איש עסקים מצליח, מתאים לו מה שיש מפרשים (בשם החתם סופר. ע"י תשובות והנהגות ח"ה אורח שלהי סי' כ') ע"ד דרש 'עסק תורה', 'לעסוק בתורה', אומרים שלעסוק בדברי תורה, יש אנשים שעושים 'עסק' מהתורה. דהיינו, הם לא חייבים לשבת בביהמ"ד כל הזמן, כמו שיש אנשים שמשקיעים והולכים לנוח, רק השקיעו. הוא משקיע כסף, והכסף הזה 'עובד' כבר לבד. יש לו את הזכות של תורה, אפילו שהוא בעצמו לא יושב כל היום ולומד בביהמ"ד. ב"ה הוא קובע עתים לתורה. ירבו כמותו בישראל.

מה נשאר לנו?

רק מה שכתוב בהפטרה, הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך וטו אל תחשכי הארצי מיתרונך ויתרונך תצגי וישעיהו נ"ד, ב"ה כבר ב"ה הוא הרחיב פה את המקום, החלק הזה מצד ימין בעבר לא היה כלל, מי שזוכר פעם היה רק עד פה, זה התחיל ככה לאט לאט, בהתחלה הכניסה היתה מפה, מצד ימין, ברוח דרום. הוא הרחיב וגדל וגדל, עכשיו כנראה צריך עוד 'הרחיבי', להוסיף כהנה וכהנה. נברך אותו בשנה טובה ומבורכת, שיכתב בספר החיים ובספר הזכרון עם כל בני ביתו וכל הנלוים אליו.

*

ויש לנו פה כעת ידיד יקר, הרב בועז דחבש הי"ו, אני שמח לראות אותו, הוא לא קבוע כאן. אמנם הוא מופיע לפעמים, אבל עכ"פ הוא עוקב אחרי השיעורים, בחוברות שערי יצחק. ב"ה הוא עושה הרבה דברים טובים, ירבו כמותו בישראל. השיעור מוקדש על ידו לע"נ האשה יפה בת עואד ע"ה, נלב"ע י"ח אלול, בעבור שהתנדבו למוסדות פעולת צדיק לעילוי נשמתה.

וכן מוקדש השיעור ע"י ידידנו המשורר נעים זמירות הרב ארז וחיאל הי"ו, ממושב אחיעזר, לעילוי נשמת בנו הבחור נועם הי"ד, שנהרג בתאונה עצמית בזמן האזעקות בצפון במלחמה האחרונה. שהשבוע ביום ששי י"ט באלול, ימלאו י"ב חודש לפטירתו. תנצב"ה. בעבור שהתנדב ביד רחבה ובנפש חפצה למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן מוקדש השיעור על ידי ציון בן פורטונה, סימה בת ליאורה, אשר (אוישק) בן סימה וכל בני משפחתו, מוטי בן סימה וכל בני משפחתו, מתן בן סימה וכל בני משפחתו, שיזכו כל המשפחה להצלחה בכל מעשי ידיהם ובכל עסקיהם, וחפץ ה' בידם יצלח, ובפרט נתנאלה בת לאה שתזכה ללידה קלה ומהירה. בעבור שתומכים רבות ומשתדלים עבור מוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי אוראל זאבי הי"ו, לרפואת והצלחת רעייתו אביגל בת הרב משה מנב"ת ופרי בטנה. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי שמואל בן נתן קרפל הי"ו מארצה"ב, לברכת הצלחה בשנה הבא עלינו לטובה, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה מרת יוכבד שתחיה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי אפרים זימל בן יעקב יוסף זילבערבערג הי"ו מארצה"ב, לברכת הצלחה בשנה הבא עלינו לטובה, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה, בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"י.

בעניין הפיוט יגדל אלהים חי וכו' הכולל את י"ג עיקרי הדת, והקשר שבינו לבין י"ג מדות של רחמים. איך אפשר לומר על הקב"ה שהוא יגדל, בירור מיהו אשר חיבר את הפיוט הזה, התועלת והחשיבות שבידיעת שמות מחברי הפיוטים.

יגדל אלהים חי וישתבח, נמצא ואין עת אל מציאותו וכו'.

זהו פיוט נשגב, שמקובל בכל תפוצות ישראל, הכולל את י"ג עיקרי הדת. ובחודש אלול, יש לנו י"ג מדות של רחמים. בחודש אלול מתגלים ומאירים 'תלת עשר מכילין דרחמי'. ישנה כאן הקבלה.

מה פירוש המלים, יגדל אלהים חי? וכי ח"ו הקב"ה בעתיד יגדל? וכי כעת הוא קטן, ששייך לומר כי הוא יגדל?

כמו כן, צריכים אנו לדעת מי חיבר את הפיוט הזה? [עיי' בהרחבה שיעורי מוצש"ק נח התש"ע, ומוצש"ק בהעלותך התשפ"ב].

בספר ענף יוסף, זהו פירוש המובא בסידור אוצר התפילות, כתב על כך [בדף נ"ב ע"א] בזה"ל, השיר הזה, חשוב הוא מאד. ויסודו על יסודי האמונה, שראוי שיקבע האדם בלבנו. והם י"ג עיקרים, הנרמזים ב"ג בתים מחרוזות אלו.

וחמשה הראשונים – ישנם בפיוט זה י"ג בתים, חמש ועוד שמונה. חמשת הראשונים – הם מורים גדולה באמונת הש"י. ושמונה האחרים הם שבח באמונת הדת.

החמשה הראשונים, הם על הקב"ה. אחד ואין יחיד וכו', אין לו דמות הגוף וכו', עד הנו אדון עולם וכו'. אח"כ מדברים באופן כללי, שפע נבואתו וכו', משה רבינו, תורת אמת, המשיח, תחית המתים וכו'.

ובספר עץ יוסף [שם] שהביא מאותו מחבר, הוסיף לבאר, מה הפירוש יגדל אלהים חי? הוא הרגיש בקושי הזה שעמדנו, מה זאת המלה יגדל?

וזה לשונו שם, יתגדל האלהים, שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים.

במלים אחרות, זה כמו יתגדל ויתקדש'. והאמת היא, כי גם שם הדבר אינו כ"כ מובן, מה הפירוש 'יתגדל'? וכי כעת חלילה הוא קטן?

אמנם לא דאמי לפיוט יגדל, כי אין המדובר על עצמותו כמו בפיוט, אלא על שמו, יתגדל ויתקדש שמיה רבה. אך גם על זה שייכה השאלה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ולכן אמר 'יגדל' בשמו, שנקרא 'אלהים', לשון יש
'לאל' ידי [בראשית ל"א, כ"ט], שר"ל גדול וחזק
על כל אלהים, מאד נעלה. והם ע"י חמשה
עיקרים הראשונים.

וישתבח, על שיש בו השמונה עיקרים האחרים,
שהם מורים על שהוא ראוי לשבח ואנו צריכים
לזה. ישנם להקב"ה הרבה דברים מעולים, שאנחנו
צריכים לשבח אותו עליהם.

כי אחר שאנו מודים שהוא אלהים (כל) חי, צריך
שנודה שיגדל ויشتבח על אופן זה.

*

נשאר לנו להסביר בס"ד, אם כן, למה הפייטן אמר
'יגדל' מדוע הוא לא אמר, 'יתגדל' שנבין מה הוא
אומר.

ומיהו מחבר הפיוט?

מהרי"ץ כותב בעץ חיים, בתפילת ליל שבת [ע"ח
חלק ראשון דף ק"י ע"ב]. הרי אנו אומרים את
הפיוט הזה אז, כיון שאמרנו יום הששי ויכלו וגו'
שזהו יסוד הדת, לכן אומרים גם את הפיוט יגדל
וכו', שיש בו את י"ג עיקרי הדת. זהו הקשר שבין
הדברים. לכן ביום טוב איננו אומרים את הפיוט
הזה, כי שייך לאמרו רק כאשר אומרים ויכלו וגו'.

מהרי"ץ כותב – לגבי השאלה מי חיבר את הפיוט
הזה – בזה"ל, קבלה בידנו, שפיוט זה הוא מיוסד
מהר"ר שלמה ׳ גבירול ז"ל.

כך 'קיבלנו'. כי אין הוכחה בפיוט עצמו, מהו השם
שלו, וכדומה.

ובמדומה לי שראיתי ג"כ בס' הר"ר אליהו הבחור
ז"ל שיחסה אליו יע"ש.

מהרי"ץ כתב זאת מן הזכרון, כי ככה נדמה לו. לא
בדקתי למצוא זאת בספריו של הר"ר אליהו בחור,
אבל בודאי שהתקיים פה [תהלים א', ג'] וְעָלָהּ לֹא
יָבוֹל. כי בסידור אוצר התפילות [שם] ישנו פירוש
בשם 'תיקון תפילה', והוא מאריך [בדף נ"ג ע"א]
לגבי השאלה מיהו מחבר הפיוט הזה, והוא מביא
בתוך הדברים, כי כך כתוב בספר נובלות חכמה.
לכן אמרתי, וְעָלָהּ לֹא יָבוֹל. לשון נופל על לשון.
וזה לשונו שם, בספר נובלות חכמה דפוס
באזיליאה דף צ"ב ע"ב מייחס אותו אל הר"ש ׳
גבירול.

א"כ, או שמהרי"ץ ראה זאת כאן, וחשב שזה בספר
השני. או ששניהם אומרים את זה. [מה שהעיר
מעכ"ת על הקבלה שכתב מהרי"ץ שפיוט יגדל מיוסד

לכן מהרי"ץ אומר בעץ חיים [דף כ"ז ע"ב], כי אין
הכוונה שח"ו הקב"ה בעת קטן ואז הוא יגדל, אלא
שזהו כלשון הפסוק [יחזקאל ל"ח, כ"ג] וְהִתְגַּדַּלְתִּי
וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנִדְעָתִי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וגו'. כאשר
אומרים שהקב"ה יתגדל יתקדש, אין פירושו
שבעת הוא לא גדול ולא קדוש. אלא הכוונה היא,
שיראו את הגדולה ואת הקדושה. הדבר יתפרסם
ויראה. זה יהיה בולט, לא נסתר כפי שעכשיו. בעת
ישנו הסתר פנים, לא רואים בצורה מוחשית את
גדולת הקב"ה בעולם. הכל מוסתר. ישנם בעולם
הרבה אנשים אשר עוברים את רצונו, המלכות
שלו לא באה לידי ביטוי ברור ומוחלט, כמו שיהיה
לעת"ל, כי אז לא יהא אפשר לעשות כלום כנגד
המלך. מי שמורד במלכות, אחת דתו להמית.

זהו כפי שאמרו ישראל בשירת הים, יִי מֶלֶךְ
לְעָלְמָא וְעַד [שמות ט"ו, י"ח]. לא אמרו יִי מֶלֶךְ,
נכשלו בלשונם, אמרו 'מלוך', לכן המלכות
תיראה רק אז, כיעויין במכילתא.

כך מהרי"ץ מביא בפירושו על המלים 'יתגדל
ויתקדש' [שם] וז"ל, כתב הטור בס' נ"ו, יתגדל
ויתקדש, הוסד על"פי המקרא וְהִתְגַּדַּלְתִּי
וְהִתְקַדַּשְׁתִּי האמור במלחמת גוג ומגוג, שאז
יתגדל שמו של ה'ב"ה, דכתיב ביום ההוא יהיה יי
אחד ושמו אחד ע"כ.

ואין הכוונה שיתגדל כחו ח"ו, שזה אין שייך על
השי"ת.

זה לא שהשם יתברך משתנה. אצל הקב"ה לא חל
ולא יחול שום שינוי. הוא לא צריך משהו אשר
יוסיף לגדולתו ולקדושתו, כי אין משהו יותר ממנו,
לא שייך שיהיה משהו יותר ממנו, וממילא גם הוא
לא משתנה.

רק שיראה גדולתו וקדושתו בָּנוּ. שהדבר יהיה
נראה לכל העולם.

אותו הדבר בנדר"ד.

לכן הוא – העץ יוסף – מסביר בנ"ד, כי זהו פירוש
המלה 'יגדל'.

ומה זאת [אותה] 'גדולה'?

על כך הוא מסביר בזה"ל, גדולה שייך במי שהוא
גדול ומושל על זולתו, נמצא שהאחרים קטנים
לערכו. הוא גדול והם קטנים. ביחס אליהם.

ושבח – פירוש המלה 'וישתבח' שבהמשך – שייך
על מי שיש לו מדות טובות, וראוי לכך מצד
עצמו. בלי להשוות אותו לאחרים.

מהרשב"ג, דומה לזה העיר מעכ"ת על מה שכתב מהרי"ץ שפיוט עת שערי רחמים הוא לר"י הלוי. איתמר. וזאת בנפלאות מתורתך פרשת וירא, אשר עודנו בכתובים. יב"ן.

אבל עכ"פ הוא – בעל תיקון תפילה – טוען שקשה לקבל זאת. כי הרי את המושג י"ג עיקרי הדת ייסד הרמב"ם בפיהמ"ש במס' סנהדרין, ומהר"ר שלמה בן גבירול היה לפני כן, ע"כ לא יכול להיות שמהר"ש בן גבירול חיבר את הפיוט הזה.

וזה לשונו שם, אך הדעת הזאת רחוקה, באשר ידענו כי ממציא הי"ג עיקרים היה הרמב"ם, לא לפניו.

לגבי הטענה הזאת, אפשר לדון עליה משתי סיבות.

ראשית, כבר דיברנו בזמנו [שם], כי לא בטוח שהרמב"ם הוא הראשון שקבע את י"ג עיקרי הדת, כיון שיכול להיות שהדבר כבר היה בעצם לפניו. הרמב"ם רק הגדיר זאת. הבאנו בזמנו ראיות לכך, שזה התחיל מלפני כן. מצד שני, אנחנו לא מוצאים לכך מקור מפורש. לפני הרמב"ם, אף אחד לא דיבר על י"ג עיקרי הדת, לכן רבים אומרים כי הרמב"ם הוא שעשה זאת, הרמב"ם בחכמתו בירר את יסודות העניין. וישנם גם כאלה שבכלל מתנגדים לכך, וסוברים שאין דבר כזה 'עיקרי הדת'. ישנן תרי"ג מצוות, וכולם הם עיקרים. אין בתורה עיקר וטפל. ישנו נדון בעניין הזה, לגבי המושג 'עיקרי הדת', האם בכלל שייך לעשות דבר כזה. ואכמ"ל. עכ"פ הדבר אינו ברור, ולא מוסכם, ויתכן שזה עוד מלפני הרמב"ם. א"כ הטענה הזאת, איננה כ"כ הכרחית.

שנית, יכול להיות שהיה להם איזה פיוט דומה, אשר גם הוא התחיל במלים 'יגדל אלהים חי', ועל כן קצת חשבו כי זה הוא המחבר. זאת אומרת, הדבר אינו ממש סותר, יכול להיות שהיה משהו קרוב לכך.

ברם מאידך גיסא, אי אפשר להכחיש, מה שנתברר מתוך כת"י עתיקים, שכתוב בהם כך במפורש, שהמחבר היה חכם אחר. נראה כי זאת היא האמת, אי אפשר לסתור את זה.

כפי שהביא בעל תיקון תפילה בהמשך בזה"ל, סידור כת"י על קלף, מנהג בני רומא, נכתב בשנת קמ"ג, ושם הסופר שכתבו משה בכמ"ר יקותיאל חפץ, ממשפחת הצפרוני, וכתב אותו לכמ"ר דניאל מו"ח בכמ"ר שמואל הרופא יש"ר בכמ"ר

דניאל זלה"ה דיין, ועל גבי יגדל כתב "אלו הם י"ג עיקרים שסידרם כמהר"ר דניאל זקני בכמ"ר יהודה דיין".

הוא כותב שזהו סבו, אשר חיבר את הפיוט יגדל. הוא כותב את שמו.

והוא מביא עוד מקור, וכן בחומש כת"י על קלף, הנמצא בת"ת בוויניציאה, כתוב "אלו הם י"ג עיקרים שסידרם כמ"ר דניאל זצ"ל בר' יהודה דיין זלה"ה, יגדל אלהים חי וכו'".

קשה להכחיש עדויות מפורשות כאלו. וע"ע שו"ת מים חיים (משאש) ח"א או"ח סי' ק"ב ושו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' ג'. ואכמ"ל.

ואם הדבר כן, אזי נראה כי נתפענחה לנו כאן חידה, בעזרתו יתב'.

דבר ראשון, כעת נבין מדוע הוא פתח במלים 'יגדל אלהים חי', ולא אמר 'יתגדל'. חוץ מן העניין, שהמלה 'יתגדל' איננה מתאימה למשקל. כי אם מטעם זה, שהמלה לא מתאימה למשקל, אזי שיסדר את הפיוט לפי המשקל הזה. אבל הוא רצה לרמוז כאן, שני דברים. הוא לא אמר 'יתגדל' אלא 'יגדל', כי רצונו להגיד, שכאן הוא מפרט את י"ג עיקרי הדת, לכן הוא התחיל עם האותיות יו"ד וגימ"ל, י"ג.

והאותיות ד"ל, זהו השם שלו, דניאל.

זהו כפי שדיברנו בזמנו ובשיעורי מוצש"ק חקת ובלק, פינחס, מסעי, ואתחנן, שנתנו זו, בעניין הבקשה רבון כל העולמים וכו' שראוי לאמרה לאחר קריאת שיר השירים, לגבי המלים 'בכל תנאי'ו', שזהו התחלה וסוף, תיבותיו נ'קודותיו אותיותיו. ביארנו אז בס"ד כי זהו כפי שבספרי הקבלה כתובה המלה 'תפארת', ת"ת, האות הראשונה והאחרונה.

או כפי שכותבים דר' קיצור של דוקטור. וכן ירושלם, כאשר רוצים לקצר כותבים היום י-ם, במי"ם סתומה. הבאנו כמה דברים כאלה, שמקובל לכתוב כך במלים שהן שכיחות ומצויות. אותו הדבר בנ"ד, הוא רמז את שמו באותיות הללו ד"ל. כאן י"ג עיקרי הדת, וד"ל – אני המחבר דניאל.

מהי החשיבות לדעת, מיהו מחבר הפיוט?

בפיוטים, בכדי לדעת מיהו המחבר, פעמים רבות הפייטנים רושמים את שמם בראשי הבתים. כגון רבי יהודה הלוי, ורבי אברהם בן עזרא, וכן כמעט כל הפייטנים. רובם ככולם. ישנם רק פיוטים

שערי יצחק – השיעור השבועי

ויטרי חלק שני סי' ס"ו וסי' שכ"ה בשם רבינו תם, ענין זר למאד ע"ש. לגבי איזו תפילה מסוימת, אמרו שחיבר אותה אחד מראשי הנצרים, שמעון פִּיפֶּא. לא ניכנס לכך.

וצריכים אנו למצורף, להגות סיגים מכסף נבחרו. דהיינו לברר, אולי ח"ו נכנס פסולת ממחברים שאינם ראויים.

אמנם הדבר קשה מאד, לקלוע אל מטרת האמת. כי גם לטבועים בחותם השם בראשי הבתים והחרוזים, איכא לספוקי טובא, כי כמה יוסף איכא בשוקא, ולתרי יוסף בן שמעון נמי חיישינן. ולזה שויתי עזר וסעד בתומכי נפשי – לכן הוא צריך להביא הוכחות – ממה שאמצא באיזה ספר מהספרים הקדושים וכו'. הוא מסביר שם, על פי מה הוא בירר את שמות המחברים.

האם אפשר לדלג בתחילת האשמורות (סליחות) על ההתחלה – והוא רחום וגו' אשרי וגו' – עד שיגיעו עשרה שיענו על הקדיש. מקור וטעם הקדיש הזה.

נשאלתי מבני הרה"ג שאול הי"ו, שאלה בעניין האשמורות.

בדרך כלל, קשה שיהיו בהתחלה עשרה, לכן ישנם כאלה שאמרו, רצו להגיד, למה נתחיל עם והוא רחום וגו' אשרי וגו' תהלה לדוד וכו', הרי צריכים לומר אחרי כן קדיש, ועדיין אין עשרה, על כן נתחיל בינתיים מהפיסקא הבאה, לך י"י הצדקה וכו', עד שיהיו עשרה ואז נחזור להתחלה.

למעשה, כבר בעבר דיברתי בס"ד על שאלה כעין הזאת, התשובה על כך הובאה בקובץ דברי חפץ נכ"א דף ל', אבל שם הנדון היה לגבי מה שהיו מתחכמים אחרים שקפצו אל האמצע, לפיסקת אלהינו שבשמים שמע קולנו וכו', לפי ששם אין י"ג מדות. הם רצו להרויח לא רק קדיש, אלא גם י"ג מדות. לכן הם אמרו, נגיד את זה – אלהינו שבשמים, שמע קולנו וכו' – בינתיים, ומשם ואילך, כי זה לוקח הרבה יותר זמן, וכאשר יהיו עשרה נחזור אל ההתחלה, ואז יהיה לנו גם י"ג מדות, מלבד הקדיש.

הסברתי בס"ד שם, כי למרות שהדבר אינו אסור, מ"מ לא ראוי לעשות כך. כי לא לחנם זה נקרא 'סדר הסליחות'. הרי ישנן י"ב סליחות העיקריות, והן מסודרות לפי הבניין העליון.

מעטים, שלא רשמו את שמם, כגון אם הפיוט לפי סדר א"ב, ופעמים רבות אז לא יודעים מיהו המחבר.

החשיבות לדעת זאת, היא ראשית בכדי לפרש אותו נכון. אם יודעים מיהו המחבר, היכן הוא היה ומתי הוא היה, אזי יודעים מה הכוונות שלו. אי אפשר סתם להסביר דברים שאינם מתאימים, שיכול להיות שאותו מחבר פלוני אלמוני לא נתכוון אליהם. זהו הביאור הפשוט לכך.

אולם בקב הישר פרק פ"ג ועוד כמה ספרים כתוב, כי ישנו עניין – כאשר אומרים פיוט – לכוון את שם הפייטן המחבר, בכדי לעורר את זכותו. לצרף את הזכות שלו, באמירת הפיוט. וז"ל, שיעמוד זכותו, שיעלה לרצון אמירת שבח המחבר וכו' יעוש"ב. והרחבתי על כך בנפלא"מ על מגילת אסתר, גבי פסוק והעיר שושן צהלה ושמחה, מד"ה וטעם. ושם נתבארו עוד טעמים לְדבר.

אבל כעת נתחדש לי דבר נוסף, מהקדמת מחזור אהלי יעקב, לראש השנה, וכן ליוהכ"פ.

הרי הוא עשה דבר גדול, בכל עניין הפיוטים הספרדיים, לברר אותם ולפרשם. זהו אחד הדברים העיקריים שהוא עשה. והוא כותב בהקדמתו, סיבה אחרת לגבי חשיבות ידיעת שם מחבר הפיוט.

וזה לשונו שם, בטרם שאני נכנס לחשוף שפוני טמוניהם – דהיינו מה טמון ונצפן בפיוט – אני מתאמץ למצוא הפייט – הכוונה את שם הפייטן – למען דעת מבטן מי יצאו הדברים ומי הולידם. מי המה אלה, שמימיהם אנו שותים, ושמותיהם אין אנו מזכירים.

ומהי החשיבות שבכך?

כי ערך ידיעה זו לביאור, הוא כערך החומר הקודם לצורה.

ישנה צורה, וישנו חומר. החומר הראשון הוא היולי, חומר גלם, והיוצר עושה כלי מן החומר. אי אפשר להתחיל בלי החומר, זהו האל"ף ביי"ת.

אולם בהמשך, הוא כותב סיבה אחרת בזה"ל, ומה גם שלרגלי המלאכה אשר לפני, מצאתי ראיתי בקצת מחזורים, מים גנובים מפיוטי בעלי מקרא, שנטמעו בבנין הקודש באשמת ספרי דלא דייקי.

הוא מצא פיוטים, בכל מיני ספרים, שהמחברים שלהם היו קראים.

וכבר ידעת ממה שדיברו על שיר היחוד, שרצו לגנוז מפני החשד. וגדולה מזו תמצא במחזור

כך כתבתי שם, וסוד העניין, נזכר במשנת חסידים מסכת הסליחות פרק א' משנה ב', ובסידור הרש"ש, שהן כנגד שנים עשר פרצופי אצילות, עתיק ונוקבתי, אריך ונוקבתי, חכמה ובינה [שהם אבא ואמא], ישראל סבא ותבונה, ישראל ולא, רחל ויעקב יעו"ש. אס"כן ברור למבין שאין לקלקל סדר הבניין המסודר מלמעלה למטה.

ישנו 'סדר'. הדבר אינו לחנם.

צריכים לדעת, כי הגאונים אשר יסדו את הסליחות, הם שקבעו לומר את אשרי וכו' בהתחלה.

במחזור אהלי יעקב הנז"ל [דף ד'], הדגיש את העניין הזה, וז"ל, מה שמתחילים באשרי, נזכר במחזור ויטרי, ותניא רבתי, ובטור סי' תקפ"א, וברד"א בשם רב עמרם וז"ל, ומתחיל ש"צ אשרי יושבי ביתך, ואח"כ אומר קדיש. ומתחיל תחנונים, ולאחר שמסיים אומר ואנחנו לא נדע וכו' ואומר קדיש. וכ"ה במנהגי מהרא"ט.

ובחרו במזמור הזה, מפני חשיבותו, כמ"ש בפ"ק דברכות כל האומר תהלה לדוד וכו' דאיתא בא"ב, ויש בו שבת הכנת מזון לכל חי. והזמן גורם. וכמ"ש מזונותיו של-אדם קצובין לו מראש השנה וכו'.

גם ב'סדר האשמורות' של ידידנו הרב הגאון אבירן יצחק הלוי הי"ו [דף ז' הערה 6], ציין את המקורות בזה"ל, סרע"ג – סידור רב עמרם גאון – עמ' קמ"ה, סידור רש"י [סדר ר"ה סי' קל"ט], מחזור ויטרי [סדר עשיית סי' שי"ג], טור [סי' תקפ"א], אבודרהם [עמ' רס"א], כל בו [דף ל ע"א], ובמחזורי כל העדות.

הלבוש בסימן תקפ"א, הדגיש את העניין הזה. וזה לשונו, משכימין באשמורת ואומרים סליחות ותחנונים, היינו שמתחיל החזן "אשרי", שבו מתחיל לעולם, מפני שהיא תהלה ושבת גדול להשם יתברך. וקדיש אחר אשרי, שכן דרך לעולם לומר קדיש אחרי פסוקים, כמו שנתבאר למעלה.

דהיינו, תפילה תמיד מתחילה עם אשרי. בתפילת מנחה, הדבר פשוט. אבל גם בשחרית, הרי מתחילים בכך את הזמירות. אמנם ישנה לפני כן ברכה, ברוך שאמר וכו', אבל בעצם, הפסוקי דזמרא מתחילים מן תהלה לדוד. רק אנחנו מקדימים אשרי וגו', ומוסיפים והוא רחום וגו', יהי כבוד וכו', מזמור לתודה וכו', אולם זה לא מעיקר

התקנה. כמבואר בגמ' שבת [דף קיח:]: א"ר יוסי יהא חלקי וכו' ובקדמונים. א"כ בעצם, רוב ככל התפילות פותחים באשרי. כנר' ערבית שאני שאינה אלא רשות מעיקר הדין.

רצו לתת לאשמורות – לסליחות – מתכונת של תפילה. כפי שהתפילה מתחילה באשרי וגו', שזהו שבת גדול מאד, מיוסד על סדר א"ב. וגם בסוף, קדיש תתקבל. דהיינו כמו בסוף תפילה.

אצל האשכנזים, וכן רבים מן הספרדים, עד היום הסליחות מתחילות באשרי. ואח"כ מיד לך ה' הצדקה. ואצלינו כמו אצל חלק מן הספרדים, הקדימו דברים נוספים, ישן אל תרדם וכו', כנראה כדי שבנתיים יגיע מניין.

בספר ארחות חיים – להרא"ה מלוניל – בהלכות ראש השנה [אות ב'] כתב בזה"ל, ברוב המקומות נהגו להשכים בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וכן נמי כתב רב עמרם, בעשרת הימים משכימין בכל יום בבתי כנסיות קודם עלות השחר, ומבקשים רחמים. ומתחיל ש"צ תהלה לדוד, ואח"כ אומרים קדיש, אם יש שם מניין. וכן נמי כתב הר"ש ז"ל, וביאר שאין לומר קדיש לעולם אא"כ אומר בתחילה שום דבר ע"כ.

הוא מסביר, כי סיבת אמירת הקדיש הזה, היא מפני שאי אפשר להגיד בהתחלה קדיש סתם, אלא חובה להגיד משהו לפני כן.

וכתב ה"ר מאיר ז"ל בתשובה, שאין אומרים קדיש על פסוקים מן התורה, שאינם צריכים חיזוק. הרי אין קדיש על פסוקים. האמת היא, כי ישנה מחלוקת בזה.

ישנם הסוברים, שכן אומרים קדיש על פסוקים. כגון הלבוש שהזכרנו לעיל. אבל אנחנו נוקטים כפי השיטה שלו, שלא אומרים קדיש על פסוקים בדר"כ. למשל במנחה, אומרים והוא רחום וגו' אשרי וגו' תהלה לדוד וגו', ואח"כ אומרים קדיש.

בראשונים ישנם שני מהלכים, כיצד להסביר את הקדיש הזה. או שהוא על הפסוקים, לשיטת אלה הסוברים כי ישנו קדיש על פסוקים. ולדידן שאנו סוברים כי לא אומרים קדיש על פסוקים, אזי הקדיש הוא כלפי התחלת התפילה. הוא אינו בגלל הפסוקים שנאמרו לפני כן, אלא הוא כמו הקדמה לתפילה. ישנו קדיש לפני התפילה, וקדיש לאחר התפילה.

גם הוא סובר כך, שלא אומרים קדיש על פסוקים. אם כן, מדוע פה כן אומרים קדיש?

שערי יצחק – השיעור השבועי

משנה, כי זהו אותו הדין – הַיֵּשׁ לומר קדיש בלילה לפני דברי תחנונים, או לא. וזה, משום שהמנהג אצלנו לומר לפני התחנונים, והוא רחום תהלה לדוד, ואחרי זה קדיש. והביאו ראיה לדבריהם, שוהוא רחום ותהלה לדוד, נקראים תחנונים.

והוא עונה להם כך, אמירת קדיש בעשרת ימי תשובה לפני דברי תחנונים, אין לאמרו, ואין צד של היתר באמירתו. והטוען שתהלה לדוד תחנונים – כפי שכתבו, וכפי שהבאנו גם מקודם בשם הר"ש, המובא בארחות חיים. אינני יודע במדויק מי זה, אולי הרשב"א. לא משנה. עכ"פ הוא אחד מן הראשונים – יש לומר לו, הן תודה שכל הבקשות והתחינות שאומרים לאחר קדיש הם תחנונים. למה אם כן נחלק בין תחנונים ותחנונים בקדיש. נתברר איפוא, שאין לומר קדיש אלא אחרי כן, כפי המנהג הפשוט.

הוא טוען א"כ לשיטתכם מדוע להפסיק בקדיש בין תחנונים של אשרי, לשאר תחנונים.

מה שצריך לענות לגבי השאלה שלו, כי אמנם לא זאת בלבד היא עיקר הסברא. אלא אנחנו סוברים, שאחרי פסוקים שהם תחנונים, יש קדיש. נכון שאתה אומר שלא, אבל אנחנו נוהגים כפי הדעה השנייה.

אבל בכל אופן, כיון שסוף סוף ישנה כאן מחלוקת, על כן אם הקדיש הוא בזמנו ובמקומו, אזי אומרים אותו. ואם כבר עבר, אז אנחנו נכבד את הרמב"ם, הסובר כי בלא"ה אין קדיש על שום פסוקים. אין צורך להתאמץ, לחפש איך בכל זאת להגיד אותו, לחזר אחריו, כביכול הקדיש הזה הוא עיקר וחובה. לא עד כדי כך.

שאלה מהקהל: ומי שהגיע באמצע הסליחות, מה יעשה? ימשיך עם הציבור ואח"כ יחזור על מה שלא הספיק?

תשובת מרן שליט"א: צריך בעניין זה שיקול הדעת. מצד אחד, אם הוא יחזור מן ההתחלה, מסתמא יגיד במהירות, זה בלי טעם ובלי רית. ומשא"כ אם יגיד עם הציבור, ואח"כ ישלים מסתמא זה עדיף.

יוצא כפי שאמרנו, להשאיר זאת כך, לא לשנות את הסדר, אפילו שזה על חשבון הקדיש, וי"ג מדות שאי אפשר לאמרם, אלא רק מְצַפֵּץ מְצַפֵּץ.

שאלה מהקהל: מהי התשובה למעשה, מדוע אנחנו אומרים קדיש אחרי אשרי?

על כך הוא אומר, אבל תהלה לדוד, עשאוהו כתפילה, שהיא מדברי סופרים, לומר אחריו קדיש.

רואים שהוא קצת התלבט בעניין, כי היה נראה לו שהקדיש אינו מתאים כאן כ"כ.

אבל הוא אומר, ואין להרהר אחר מנהג הראשונים. ועל כיוצא בזה נאמר, ואל תטוש תורת אמוך.

דהיינו, נכון שזהו קדיש על פסוקים, אבל עשו כביכול שזאת תפילה, לא פסוקים. מרוב חשיבות הדבר, נתנו לזה דין של תפילה.

והקדיש שאומר אחר סדר קדושה – דהיינו ובא לציון וכו' – אין אנו אומרים אותו על הפסוקים, אלא על התרגום שהוא מדברי סופרים ע"כ.

ובסוף הוא – הארחות חיים – אומר כך, וכשמשימים לומר סליחות, ואין בהם מנין, יתחילו לומר התחנונים. ואם בין כך באו אנשים, והשלימו מנין טרם יאיר היום, יאמר החזן ג' פסוקים. ואומר קצת מן הסליחה אחר שבאו מנין, כדי לומר עליהם קדיש.

מה עושים אם אין מניין. תתחיל עד שיבואו אנשים, וכשיהיה מניין תגיד שלושה פסוקים מסוף המזמור אשרי, דהיינו מן שומר י"י את כל אוהביו וגו', ואז תגיד קדיש. ולאחר מכן בסוף, תגיד עוד קצת סליחות, בכדי שתוכל להגיד קדיש תתקבל.

העניין הזה האחרון, אינו נהוג אצלנו. אכן הרבה אחרונים פסקו כך, כגון אליה רבה וכף החיים ומשנה ברורה, להשלים את הקדיש כאשר יבואו מניין, אבל אצלנו לא נהגו זאת. אלא אם אין עשרה לקדיש, זהו. עבר זמנו, בטל קרבנו.

וביארנו בס"ד את הסיבה לכך. לא פשוט לומר קדיש לאחר אשרי, כפי שהסברנו לעיל. לדעת הרמב"ם, אין לקדיש הזה מקום. הרמב"ם סובר, שלא לומר כאן קדיש בכלל. כך היא ג"כ שיטת הרמב"ם, שלא אומרים קדיש על פסוקים.

וזאת אחת מן השאלות, ששאלו חכמי תימן נע"ג את מהר"ר יהושע הנגיד [הובא בתשובות הר' יהושע הנגיד, דף ס"ז ס"ח], שהוא דור חמישי להרמב"ם. למעשה, מנהיגו בזה אינו כדעת הרמב"ם.

הם שאלו אותו על כך בזה"ל, בעשרת ימי תשובה – הרי בזמנם אמרו סליחות רק בעשרת ימי תשובה, לא בכל חודש אלול, אבל הדבר אינו

תשובת מרן שליט"א: כדעת הגאונים, שאחרי פסוקים ג"כ אומרים קדיש. ישנם כאן שתי חשיבויות, א' שזה פסוקים, ב' שהם תחנונים. אנחנו לוקחים בחשבון את שניהם. ישנן ראיות לכך, רואים כי גם מהרי"ץ הולך כך. כיעויין בעין חיים ח"א דף כ"ז ע"ב ד"ה וכשיש, בשם הכל בו, ואבמ"ל.

והראיה העיקרית היא, מן התעניות. הרי אומרים במנחה אשרי, ואומרים קדיש לפני הקריאה בס"ת. הרי הקדיש הזה אינו הקדמה לתפילת שמונה עשרה, כי לפני שמו"ע ישנו עוד קדיש. א"כ חזינן, שמנהגינו בזה אינו כמו הרמב"ם.

שאלה מהקהל: העניין אינו קשור אל קדיש יהא שלמא, אשר אינו נהוג אצלנו?

תשובת מרן שליט"א: במקום קדיש יהא שלמא, כגון אחרי תהלים, אבותינו נע"ג התחכמו, ועשו לומר קדיש דעתיד, אחרי שאומרים תחילה משנת רבי חנניא בן עקשיא וכו' וקדיש דעתיד, דאתי שפיר גם לדעת הרמב"ם, כי ע"י המשנה זה נחשב שלמדנו תורה שבעל פה, כמ"ש בס"ד בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ ח"א דף שי"ח ד"ה ונראה. והרחבתי לשעבר בשיעור. אבל זה רק אחרי תהלים, כמו שביארנו בס"ד בשע"ה סימן כ"ה סעיף ד'. יכול להיות שלמזמור תהלה לדוד, נתנו דין מיוחד. זהו צירוף של שתי הדעות. אולי לקחו זאת, רק בצירוף. ולא כל פסוקים.

*

[הוספת ידידנו הרב הגאון איתמר חיים כהן שליט"א, לגבי מה שהבאנו מהארחות חיים, כי תהילה לדוד עשאוהו כתפילה שהיא מדברי סופרים לומר אחרי קדיש, וז"ל.

לפי מה שביאר מעכ"ת לעיל שהחשיבו את הסליחות כתפילה, ולכן אומרים לפנייה והוא רחום וגו' אשרי וגו' תהילה לדוד וגו', אפשר לתת עוד טעם אחר לקדיש, שאינו על פסוקי והוא רחום וגו', אלא הוא פתיחה לסליחות שהן כתפילה. והרי זה ממש כמו תפילת המנחה, שאומרים לפנייה והוא רחום וגו' וקדיש, דלדידן הקדיש הוא פתיחה לתפילה כדלעיל. ואף שבתעניות, הקדיש בודאי הוא על פסוקי והוא רחום וגו' כדלקמן, כאן יש מקום לומר שהוא כפתיחה לסליחות, כמו בתפילת המנחה.

ואין לדחות ולומר דכיון שאין הסליחות תפילה ממש, אזי דוקא לעניין פסוקי והוא רחום וגו' החשיבו אותן כתפילה, מפני שאין מניעה לאמרם אפילו בלא שום סיבה. אבל אי אפשר להחשיבן כתפילה ממש עד כדי

שנאמר לפנייה קדיש כפתיחה, לפי שאין לאמרו בלא סיבה אמיתית, כגון לפני תפילה ממש. זה אינו, שהרי אנו אומרים אחרי הסליחות קדיש תתקבל, כמו אחרי תפילה, נמצא שאנו מחשיבים אותן כתפילה ממש.

ולפי טעם זה, כשלא היו עשרה בתחילת הסליחות, אזי כשיהיו עשרה אפילו באמצע הסליחות, אפשר לומר קדיש אפילו מבלי להקדים פסוקים, ויהיה הקדיש כפתיחה לשאר הסליחות, שהרי אין להן שיעור להיחשב כתפילה, כלומר דלאו דוקא כל הסליחות כולן נחשבות כתפילה, אלא גם חלק מהן, וכדרך שאנו אומרים קדיש תתקבל בסוף גם כשלא אמרו את כולן. ומה שלא נהגו לומר קדיש כשיהיו עשרה, יש לומר על דרך מה שכתב מעכ"ת לפי הטעם שהקדיש הוא על והוא רחום וגו', כיון שגם לפי הטעם החדש שכתבתי, זהו נגד הרמב"ם, דלדידה הסליחות אינן נחשבות כתפילה, שהרי לדעתו גם אחריהן אין לומר קדיש עכ"ל יצ"ו.

ונקדים שלא רק במנחה יש קדיש שנחשב פתיחה לתפילה לדעת הרמב"ם (כמתבאר ממה שכתב בסדר התפילות, ש"צ אומר קדיש לעולם קודם כל תפילה ואחר כל תפילה יעו"ש) אלא גם בערבית. וה"ה בשחרית, כי לכן אומ' את הקדיש לפני ברכת היוצר, כי שם מחמת ההכרח, שחובה להסמיך גאולה לתפילה, הקדימוהו. והקדיש שאחר נפילת פנים, הוא נחשב אחר התפילה, כי א"א להקדימו לנפילת פנים, מפני שצ"ל סמוכה לתפילה ללא הפסקה.

ולענ"ד יתכן דלא שייך בסליחות לומר שהקדיש הוא פתיחה להן, זולת בתפילת העמידה. שכן מתבאר לפי הטעם שכתב לכך רבינו מנוח רפ"ט מתפילה וז"ל, תיקנו הקדיש קודם תפילה, לפי שהיא תפילה קצרה, מדברת מעניין הגאולה. וכדי שלא יתיימשו ישראל מן הגאולה בסבלם עול הגלות, תיקנו לאמרו קודם תפילה ובסופה, לעורר העניין תמיד ולקבעו בלבם. והוא ג"כ כסימן להתחלת תפילה, שיתקבצו כולם ויתעוררו ולהתפלל עם הציבור. ולפיכך אין אומרים אותו, אלא בציבור ע"כ. שהרי לא שייך העניין שיתקבצו, אלא בתפילת העמידה דבעינן תפילה בציבור, משא"כ בנ"ד.

אבל יש לדחות, כי זה רק לפי טעמו השני, שמתבאר ממנו שהוא טעם טפל ונספח, כנראה מלשונו דנקט שהוא 'גם כן' וכו'. וכן מדנקט פְּסִימֵן, בכא"ף הדמיון. וא"כ העיקר הוא הטעם הראשון, והוא הרי שייך אף בנ"ד, ואיכא למימר דלא פלוג בין תפילה מעומד וחובה, לתפילה מיושב ואינה חובה. ובכל אופן כך הוא לדעת רבי' מנוח. אמנם אליבא דר' יהושע הנגיד איכ"ל דס"ל שהטעם השני הוא העיקר. או שהיה לו טעם אחר.

שערי יצחק – השיעור השבועי

קדיש, והרי זה כפי שכתב בדין הקדיש. ומה שכתב לאחר מכן וז"ל, וכשמשיכים לומר סליחות ואין בהם מניין, יתחילו לומר התחנונים. ואם בין כך באו אנשים והשלימו מניין טרם יאיר היום, יאמר החזן שלושה פסוקים ואומר קצת מן הסליחה אחר שבאו מניין, כדי לומר עליהם קדיש ע"כ, נראה שהם דברי עצמו. אך גם על זה קשה מדוע הצריך לומר שלושה פסוקים וגם מקצת מן הסליחה, הא לדידיה סגי בשלושת הפסוקים. ואולי כתב כך לחוש לדעת ה"ר מאיר. ואף דבעלמא לא חייש ליה, שאני הכא דבלאו הכי ממשיכים לומר סליחות, אין רע אם ימתינו עם הקדיש עד שיאמר קצת מן הסליחה, ויהיה הקדיש אליבא דכולי עלמא.

שוב נתתי לב שטעות סופר נפלה בארחות חיים, שהרי הלשון יאמר החזן שלושה פסוקים ואומר קצת מן הסליחה, אינה מתקנת, ובודאי צ"ל יאמר החזן שלושה פסוקים "או" קצת מן הסליחה, וכפי שהוא בספר כל בו סימן ס"ה. וכבר ידוע שספר כל בו נאצל מספר ארחות חיים, ויש אומרים שהוא מהדורא קמא דיליה. ובודאי בכתב היד של ארחות חיים היה איזה טשטוש על תיבת או, וסבר המעתיק שזהו קיצור תיבת אומר. ונמצא שזהו כשיטתו שאומרים קדיש על פסוקים, וסבירא ליה שעל מקצת סליחה גם כן אומרים קדיש, וכמשמעות לשון הר"ש שהביא בתחילת דבריו עכ"ל יצ"ו.

וכבר עמד על כך המו"ל ספר כל בו במהדורא החדשה, אשר עם הגהות וביאורים חלק ד' דף קפ"ו סוף הע' י"ד, כי לשון הא"ח מגומגם וצ"ל כמ"ש בכל בו יעו"ש. ואין לפרש שהכוונה בארחות חיים לומר לאחר הקדיש הראשון, קצת מן הסליחה, כדי לו' בסוף קדיש תתקבל. שאין זה מתיישב עם מה שכתב קצת מן הסליחה 'אחרי שבא המניין, שא"כ היל"ל אחרי שאמר קדיש.

ועומק הסברא שכתב הא"ח בשם הר"מ שעשאוהו (לתהלה לדוד) כתפילה, ועד"ז חכמי תימן (בשאלתם לר"י הנגיד) שנקרא תחנונים, נבאר בלנ"ד בס"ד בשיעור נוסף. יב"ן.

חשיבות אמירת י"ג מדות בקול גדול ובכוונה, ודברים רבים שהם במניין שלוש עשרה, והסיבות שאצל הנצרים מספר זה נחשב מזל רע.

על כל פנים, העניין של י"ג מדות, כוחן גדול לעורר את הרחמים. כתוב לומר זאת בקול גדול, ובכוונה. אסור לומר י"ג מדות בלא כוונה. העניין של 'שלוש עשרה', הוא חשוב מאד.

ישנם דברים רבים, שהם במניין שלוש עשרה. כגון, י"ג מדות שלרחמים, י"ג עיקרי האמונה.

ומה שכתב הראח"כ שלד' הרמב"ם גם לאחריהן אין לו' קדיש, כך מפורש בתשובתו סי' ר"ח דף שס"ח. ויש להעיר כי ר' יהושע הנגיד נטה בזה קצת ממנו, שהרי סיים לומר קדיש אחרי כן כפי המנהג הפשוט, וכדלעיל סוף ד"ה והוא. וע"ע בשיעור כי תבוא התשע"ז בשכ"ז, ובתשובה שלא נדפסה הוספתי בס"ד עוד דברים בזה. יב"ן.

*

עוד כתב ידידנו הרה"ג אח"כ שליט"א לגבי מה שאמרנו תגיד שלושה פסוקים וכו' ועל זה תגיד קדיש. וז"ל.

הלא מפורש בדברי הארחות חיים שהביא מעכ"ת לעיל, שיאמר החזן שלושה פסוקים וקצת מן הסליחה. ולכאורה היינו משום דלדידיה לא סגי בשלושה פסוקים, מפני שכבר כתב דתהילה לדוד עשאוהו כתפילה שהיא מדברי סופרים לומר אחריו קדיש, משמע דדוקא על כל מזמור תהילה לדוד אפשר לומר קדיש, ולא על שלושה פסוקים בעלמא. אך אם כן קשה מדוע הצריך לומר שלושה פסוקים ולא סגי ליה במקצת הסליחה. ואעיקרא קשיא לי דבהדיא כתב בתחילת דין קדיש וז"ל, אחר ישתבח וכו' פותח החזן קדיש, שכן דרך קדיש לבוא אחר קריאת פסוקים או דרשה. וכתב ה"ר נתן, ואם איחר והפסיק בין פסוקי דזמרה לקדיש, יאמר ברכו בלא קדיש וכו'. אך טוב שיאמר פסוקי דתהילה לדוד או שאר פסוקים עד שלושה או יותר, ואחר כך יאמר קדיש, שאין לשנות מנהג התפילה וכו'. וכן פורס על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר לפניו פסוקים, שלעולם לא תמצאנו בלא פסוקים לפניו אם לא לאחר גמר תפילה עכ"ל. ואם כן מדוע נדחק כאן בטעם הקדיש שאחרי תהילה לדוד.

ועיינתי בגוף הספר ארחות חיים כאן, וראיתי שכתב בזה"ל, ברוב המקומות נהגו להשכים בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. וכן נמי כתב רב עמרם, בעשרת הימים משכימין בכל יום בבתי כנסיות קודם עלות השחר ומבקשים רחמים, ומתחיל שליח ציבור תהילה לדוד, ואחר כך אומרים קדיש אם יש שם מניין. וכן נמי כתב הר"ש ז"ל, וביאר שאין לומר קדיש לעולם אלא אם כן אומר בתחילה שום דבר ע"כ. וכתב ה"ר מאיר ז"ל בתשובה, שאין אומרים קדיש על פסוקים מן התורה [לפי דבריו דלקמן, גם על פסוקים שאינם מן התורה אין אומרים קדיש], שאינם צריכים חיזוק. אבל תהילה לדוד עשאוהו כתפילה שהיא מדברי סופרים לומר אחריו קדיש, ואין להרהר אחר מנהג הראשונים וכו'. והקדיש שאומר אחר סדר קדושה, אין אנו אומרים אותו על הפסוקים, אלא על התרגום שהוא מדברי סופרים ע"כ.

משמע שזוהי דעת ה"ר מאיר, אבל דעת הר"ש שהביא לפני כן אינה כן, אלא גם אחרי פסוקים וכדומה אומרים

בעבור שלוש עשרה, זכור לנו היום ברית שלוש עשרה שלדחמים'. מהי הכפילות הזאת? מסביר מהרי"ץ בשם מהר"י ונה, כי שלוש עשרה היינו אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. זה י"ג אותיות. וכן האמהות, שרה רבקה רחל לאה. בעבור שלוש עשרה, בזכות האבות והאמהות הקדושים, תזכור לנו י"ג מדות שלדחמים. ועיין בשיעורי מוצש"ק וילך – דרשת שבת שובה התשע"ז, ומוצש"ק ראה התשפ"ב.

גם במלאכת המשכן, ישנם י"ג דברים. זהב, וכסף, ונחושת. ותכלת, וארגמן, ותולעת שני, ושש, ועזים. ועורות אלים מאדמים, ועורות תחשים, ועצי שטים. שמן למאור, בשמים וגו'. כך החשבון במדויק.

וכן המילה, ניתנה ב"ג בריתות. כנז' במסכת נדרים.

חושבני, כי בגלל שהעניין של י"ג מדות שלדחמים הוא כ"כ טוב ומועיל לנו, כי בזכות זה הקב"ה הבטיח לנו – לעם ישראל – ברית כרותה שהן אינן חוזרות ריקם, כדאי' בגמ' ר"ה דף י"ז ע"ב, בתפילות במשך הדורות בזכות י"ג מדות, הדבר הזה גרם שאצל הנצרים, המספר שלוש עשרה הוא לאידך גיסא מספר רע וגרוע.

אם תעברו ברחוב של נצרים, תראו כי על הבתים ישנם את כל המספרים, אחת שתיים שלוש וכו', אחת עשרה, שתיים עשרה, ואחר כך מדלגים לארבע עשרה. אין אצלם בית מספר שלוש עשרה. הם מפחדים מן המספר הזה.

כך הדבר זכור לי משנים רבות, וכעת בדקתי זאת בספרים, וראיתי כי בספר עסיס רמונים [פורים, דף מ"ו] כתב בזה"ל, טוב שביום ראש חודש אדר יפריש שלש עשרה פרוטות לצדקה, כמנין אח"ד. אולי כעת ישנו לנו כאן עוד טעם לכך. כיון שהם – הנצרים – כופרים ביחוד. אצלם הרי זה 'משולש'. יש להם את השילוש הטמא, בורא עולם, מרים וישו שר"י.

בהערה ו' שם כתוב כך, כמנין אח"ד, וזה היפך אמונת הנצרים, שמספר י"ג הוא מספר רע, ומאמיניו אינם מסכימים לגור בקומה השלש עשרה של בית מגורים, ולא ישכנו במלון בחדר שמספרו שלש עשרה, ולא ישבו במטוס בכסא שמספרו שלש עשרה.

למה? מדוע יש להם פחד ומורא מהמספר שלוש עשרה?

וזה משום שביום הששי י"ג בניסן, נצלב ישוע הנצרי, על ידי הסנהדרין, והם מייחסים לו מזל רע, לפי דמיונותם.

ובני ישראל, חלילה להם להאמין בזאת. כי ישנם יהודים, שנכנס להם לראש להאמין בזה, כביכול לברוח מהמספר שלוש עשרה.

כך ראיתי גם בספר אוסף מכתבים מחוטבים [דף 101], אבל הוא אומר טעם אחר, מה יש להם כנגד המספר הזה. וז"ל שם, לאותו האיש, היו שנים עשר תלמידים-שלוחים, והוא היה השלשה עשר – ותלוהו. לכן המספר שלשה עשר, הוא בלתי מוצלח.

ואחינו הצעירים, מחוסרי ידיעה בדתנו הטהורה, קיבלוהו כעיקר בדת, יותר מן הנצרים. מובן שלמדו מהם. יהודים היו מושפעים מזה, וחשבו כי המספר הזה אינו טוב, והגזימו יותר מהנצרים. אבל זאת שטות.

עכ"פ כך הם אומרים, כי הן הסיבות. אבל לבי אומר לי, שישנו בכך גם עומק, משהו בפנימיות. מלבד מה שאמרנו מקודם, שזה כנגד אח"ד, העיקר מפני שזאת ההצלחה של עם ישראל, בזכות הזכרת שלוש עשרה מדות שלדחמים, אנחנו מתגברים על צרות רבות ורעות וכו'. וזה בבחינת הא דמגילה דף ג. אי איהו לא חזי, מְגָלִיה חזי.

והסיבה שהערבים [הישמעאלים] לא מפחדים ממספר זה, שהרי אם הדבר שייך לעם ישראל, אז גם הם היו צריכים לפחד מכך. כאן רואים קצת כפי הטעם הראשון, כי הנצרים כופרים ביחוד, הם משתפים שם שמים עם דברים אחרים. משא"כ הערבים שהם כן מאמינים ביחוד. הרמב"ם כותב לגבי 'המשוגע' שלהם, שהוא עשה להם דבר טוב, בכך שהוא הביא אותם לאמונת היחוד. כי לפני כן, כולם היו עובדי עבודה זרה. אבל הנצרים, הם כן עובדי ע"ז. לפי זה מובן, למה זה רק אצלם, ולא אצל בני ישמעאל.

הם עצמם אמנם לא מכירים את המלה אחד, לא עניינה ולא הגימט' שלה, ולא י"ג מדות, אבל השר שלהם יודע, ומשפיע עליהם. כמו שאמרנו, מזלייהו חזי. לכן 13 לדידן זה אדרבה מספר טוב מאד. וכן אני גר ברח' בירנבוים במספר 13, ולזכרון מי שאינו יודע, שלא ישכחו, אני אומר, תזכור י"ג מדות של רחמים... ושיגינו עלינו.

כאשר אין פנאי, מה חשוב יותר לומר, תיקון חצות או סליחות?

שערי יצחק – השיעור השבועי

ז"ל והמקובלים, יש לומר תיקון חצות בכל יום ויום כפי הסדר, תיקון רחל ותיקון לאה, ובישיבה על הקרקע, וחליצת המנעלים, ולשים אפר מקלה על מצחו, ולעטוף הראש כאבל, ולכבוש פניו בקרקע, ולהרבות בקינה ובכיה כמו חצי שעה.

מכל מקום, כיון שכאמור לאו כל מוחא סביל דא, לכל הפחות יעשהו לעיתים מזומנות, כפעם בשבוע או פעם בחודש, או בימי בין המצרים, או כשנמצא ליד שריד בית מקדשנו.

העיקר זה הסיום, ואפילו אם יעשה רק חלק מההנהגות הנ"ל, ויאמר רק חלק מסדר התיקון, ואפילו פרק אחד (כגון מזמור לאסף אלהים באו גויים וגו', או על נהרות בבל), ואפילו רק פסוק אחד (כגון אתה תקום תרחם ציון וגו') – כאן מצאנו מקור לענייננו דלעיל – או איזה פיוט, ואפילו אם רק במחשבתו יצטרע ויקונן על החרבן ויצער השכינה וישראל, כשמגיע נקודת חצות הלילה, גם כן חשוב מאד בשמים, והאלהים יראה ללבב.

ואם קשה לו להיות ער בחצות הלילה, שפיר דמי גם בעת שהמשמרות מתחלפות, וכדברי חז"ל והשו"ע.

ברם כל זה, מחצות הלילה עד עלות השחר. כי אחרי כן, כבר אין לזה את המעלה הזאת. הוא איבד אותה, כי זה כבר משהו אחר.

שאלה מהקהל, גם תיקון לאה, רק עד עלות השחר? או שניתן קצת 'לגלוש' עם תיקון לאה, לאחר עלות השחר?

תשובת מרן שליט"א: עד עלות השחר. אפשר עד עלות השחר השני, כמצויין בלוחות.

חשיבות אמירת אשמורות (סליחות) בימים אלו, וצריך לחפש עצות לתקן מה שבדורנו נחלש עניין זה. אמירת הסליחות מתוך סידור עם פירוש, בכדי להבין את המלים, וביאור נפלא בסליחה 'אדון הסליחות, בוחן לבבות, גולה עמוקות, דובר צדקות'. התפילה עוזרת ללימוד התורה, וכן עשיית חסד.

הדור שלנו, נחלש בעניין הסליחות. מכל מיני סיבות. אבל חשוב מאד למצוא דרך, לחפש עצות, כיצד לתקן את הנושא הזה. הרי ברור שמי שהולך לישון מאוחר, לא יוכל לקום מוקדם. אבל היצר הרע 'נתפס' על הנושא הזה, ומפסידים טובה הרבה.

בפרט בני תורה, אשר לומדים בשעות היום, אם קמים מוקדם, אזי קשה להם מאד ללמוד ביום, כי

ישנו נדון, מה עושים כאשר אין פנאי. מה יותר חשוב, תיקון חצות או סליחות?

בדרך כלל, בספרי הפוסקים כותבים, כי תיקון חצות יותר חשוב מאשר הסליחות. הראשון שאמר זאת, כנראה זהו הרמ"ז, רבי משה זפוטא, אחד מהמקובלים הגדולים. ורבים העתיקו זאת.

ברם, אצלינו הדבר אינו מקובל. מעולם לא ראיתי כך. אפילו שלא אמרו תיקון חצות, התחילו לומר אשמורות.

מצאתי בס"ד סמך לכך, מבעל שלחן הטהור [סימן א' סעיף ו']. שהוא כותב במפורש ההיפך. וזה לשונו, בימי הסליחות, אם אין לו פנאי, ידחה סדר חצות, ויאמר הסליחות בציבור.

וב'הערות וציונים' שם, ודלא כהרמ"ז הנ"ל.

וב'זר זהב' [אות י'] שם ביאר את הטעם לכך, כי גם אשרי שקודם [סליחות], הוא תיקון כמו אודה השם, ותפילת ציבור עדיף.

ונראה למעשה, שאפשר להרויח את ה'תיקון חצות', במזמורים שאומרים לפני האשמורות. 'מזמורי התשובה'. מי שאומר אותם, יראה שנזכר שם כמה וכמה פעמים עניין 'ציון'. ולכן מי שאין לו פנאי, לכל הפחות יגיד את הפסוקים הללו. כגון במזמור [תהלים נ"א] בְּבֹא אֱלֹהֵינוּ נִתֵּן הַנְּבִיא וגו', הַיְטִיבָה בְּרִצּוֹנָךְ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חֻמוֹת יְרוּשָׁלַם. ובמזמור שאחרי זה, תִּפְלֶה לְעֵנִי וגו', פִּי בָנָה יְיָ צִיּוֹן, נִרְאָה בְּכַבְדּוֹ. לְסִפּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְיָ, וְתִהְיֶה לְיְרוּשָׁלַם. להגיד לפחות את הפסוקים הללו, וזה יהיה במקום תיקון חצות.

ויכול להיות אולי, כי גם מי שלא אמר אפי' פסוקים הללו, סוף סוף גם באשמורות עצמם יש את עניין ירושלים, כגון אלהינו שבשמים 'קרב לנו יום הישועה' וכו', עשה למען 'ציון' משכן כבודך, 'שיממות היכלך'. מזכירים את זה. יכול להיות שסברו, כי זה מועיל במקום זה.

שאלה מהקהל: האם אפשר להגיד תיקון חצות, במקום 'מזמורי התשובה' [שלפני האשמורות]?

תשובת מרן שליט"א: כן. אפשר. אני רק מיישב, את מה שלא נהגו כך.

יסוד ושורש לדברינו, מן המובא בספר פסקי תשובות [סימן א' אות י', דף י"א י"ב] שיש תועלת גם אם לא אומרים את כל תיקון חצות, אלא אפילו מעט מזער. בהתחלה הוא מדבר על חשיבות תיקון חצות, וכותב בזה"ל, ולכן הן אמת כי עפ"י האר"י

הראש עייף ויגע. אולם צריכים לדעת, כי ברור שהסליחות צריכות לבוא קצת על חשבון הלימוד, כי כעת הוא הזמן, חודש אלול.

רבים מגדולי ישראל, השקיעו הרבה בתפילה. ישנם כאלה החושבים, לא. העיקר זה לימוד תורה, כדתנן בריש מס' פאה 'תלמוד תורה כנגד כולם'. זה מעל הכל. ברם, אכן ברור שהדבר חשוב, אבל בלי התפילה, חסר הרבה מאד. כך העידו הרבה מגדולי ישראל העידו על עצמם, כי התורה שלהם, חידושי התורה שלהם, הם רק בזכות ההתעוררות בתפילה. ובזמן שאינם מכוונים בה, אזי תורתם למחצה לשליש ולרביע. וכבר אינני מדבר על הנצי"ב, שביום שהוא לא בכה בברכת אהבת עולם, הוא לא היה מוסר את שיעורו. דיברנו על כך כבר כמה וכמה פעמים בעבר.

חבל שהדור שלנו, לא מרגיש את החשיבות. צריכים לדעת, כי זהו הזמן להיות מחובר עם הקב"ה, לפחות שעה אחת ביום, לפשפש במעשיו ולדבר עם הקב"ה.

מלבד שישנן הרבה סיבות לכך, יתכן עוד אולי שהדבר קשה, בגלל שחוזרים כל הזמן על אותם הדברים. אכן לגבי י"ב הסליחות העיקריות, חובה לומר אותן, אי אפשר לדלג עליהן.

ובעצם, עם פסוקי והוא רחום וגו', ותהלה לדוד וגו', שהזכרנו, זה שלוש עשרה. גם דבר זה, נראה כי הוא מכוון כנגד י"ג מדות שלרחמים וכדברינו לעיל. י"ב הסליחות, ועוד אשרי וגו', זה ביחד י"ג. על כל זה, אי אפשר לוותר. אבל דברים אחרים, אפשר לשנות. אין חובה להגיד את הסליחות האחרות, ישנן עוד הרבה סליחות, כגון של יום הכיפורים, סדר הרחמים, שאין זמן ביוהכ"פ להגיד אותם. וכן כפי שאמרנו בזמנו [נצבים וילך התשפ"ג, דרשת ליל הושענא רבה ומוצש"ק נח התשפ"ד], פיוט יום נעקד יצחק וכו'.

ואם הציבור אינו מסכים, לא נוח להם, לא מתאים או לא נראה להם, כל אדם יכול לעשות זאת באופן פרטי. כך שתהיה לו התעוררות.

וכמו כן, להתבונן בפירושים על הסליחות. שהאדם יחזיק סידור עם פירוש, שיעיין במפרשים, כי בלעדי זה הוא 'אינו רואה'. ישנם פירושים רבים, בעץ חיים למהרי"ץ, עניינים ממש נפלאים. אפילו הפשט ממש. הפירוש של מהרי"ץ מלא, מקיף. אנחנו חושבים כי אנו מבינים, אבל ישנם שאינם יודעים מה שהם אומרים. ויש גם חידושים.

כגון ב'סליחה', אדון הסליחות, בוחן לבבות. גולה עמוקות, דובר צדקות. אנחנו מסתמא חושבים, מה כבר כתוב פה? ישנן כאן מלים, לפי סדר א"ב. אדון הסליחות, אל"ף. ב'וחן לבבות, ב"י. ג'ולה עמוקות, גימ"ל. ד'ובר צדקות, דא"ל. אלו שבחים של הקב"ה. חטאנו לפניך רחם עלינו.

ברם, ישנו כאן פירוש מחודש, הפלא ופלא. הדבר אינו צירוף סתמי. ישנו קשר בין הדברים.

כיון שהוא יתב' 'אדון הסליחות בוחן לבבות גולה עמוקות', לכן הוא 'דובר צדקות'.

'אדון הסליחות' היינו, רק הקב"ה הוא בעל הבית על הסליחות. השטן יכול לקטרג, להגיד ולטעון מה שהוא רוצה, אבל מי שקובע בסוף זהו רק הקב"ה. הוא 'אדון' הסליחות. כי השטן אינו יודע, מה הינך חושב בליבך. צריכים לבחון את הלב. השטן יכול לחשוב שאתה עושה עבירה, אבל אולי עשית 'עבירה לשמה'. וכי אתה - השטן - יודע, למה התכוונתי?

אותו הדבר, 'גולה עמוקות'. ישנם דברים שהם נסתרים. הרי האדם נידון, לא רק לפי הגלגול עכשיו.

מדוע איוב סבל כ"כ הרבה? איוב זעק חמס, אני צדיק, למה מגיע לו כאלה ייסורים? אלא התשובה היא, כי הוא היה גלגול. הדבר רמוז בפסוק שבסוף ספר איוב, הן כל אלה יפעל אל, פעמים שלוש עם גבר [איוב ל"ג, ל']. רַטַּפֶּשׁ בְּשָׂרוֹ מִנֶּעֶר, יָשׁוּב לִימִי עֲלֹמָיו [שם שם, כ"ה]. איוב הוא גלגול של תרח אבי אברהם, אשר היו לו עבירות חמורות, לכן איוב סבל. ישנו חשבון. גלגול נשמה חוזר עוד שלוש פעמים, לתקן את מה שעיוות. אתה אינך יודע מדוע הוא סובל, אבל ישנן חשבונות. אינך יודע לגבי האדם, מהו הרוב אצלו, האם זכיות או עוונות, כי ישנם לו חשבונות קודמים. מי שיודע זאת, את כל המהלכים הללו, זהו רק הקב"ה, שהוא 'גולה עמוקות'. ולכן הוא 'דובר צדקות'.

זהו פירוש הפלא ופלא, שזכה בו בעל מחזור אהלי יעקב [הנז"ל], לפענח את הקשר. זהו אינו סתם חיבור של דברים, רק מפני סדר האותיות אבג"ד.

וזה לשונו [שם בדף י"ח], יש לומר בקישור התארים הללו. והוא, כי לפעמים יראה שכפי הטענות שטוען המקטרג, היה מהראוי שבהשפטו יצא רשע, חייב בדינו. לפי הקטרגים, ה'שורה התחתונה' היא, שהוא רשע.

אמנם, וה' יסלח לו. והוא משתי סבות.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אנחנו עוֹרִים. אנו יודעים רק במצומצם, אין לנו תמונה של כל ה'פאזל' באופן מושלם. אמנם בהצטרף כל עתותיו יחדו, צדקו משפטי ה'. וזה אמרו, צדקו יחדו. הפלא ופלא, הפירוש הזה.

מה שנשאר הוא, לא רק לעיין עוד במפרשים, אלא כעת חושבני כי יש להתאמץ לפרש בדרך זו גם את המשך בתי הפיוט הזה. כי הוא לא פירש אותם. מהו הקשר בהמשך, הדור בנפלאות, ותיק בנחמות וכו', טוב ומטיב לבריות וכו'. הרי נראה לכאורה, שאין קשר בין הדברים. ברם חושבני, כי מי שישב ויתאמץ ויעמיק למצוא קשר, והיה זה שכרו. לפרש על הדרך הזאת, את כל ההמשך.

*

שאלה מהקהל: בקשר לתלמידי ישיבות באמירת הסליחות, לפעמים רוצים בישיבה לומר את הסליחות במהירות, בכדי לחזור ללימוד. השאלה היא, כיון שכאשר אומרים את הסליחות במהירות, בסוף לא מכוונים, אולי כדאי להגיד פחות סליחות. תשובת מרן שליט"א: חבל מאד [ג' פעמים]. לומר את הסליחות במהירות, רק כדי 'לצאת ידי חובה'! ההיפך, זהו הזמן. למה לברוח מהקב"ה? אדרבה, צריכים להשקיע בזה, לכל הפחות שעה. וגם זה בקושי.

המשך השאלה מהקהל: ואם אין ברירה, עדיף לומר קצת סליחות בכוונה, מאשר הרבה בלא כוונה?

תשובת מרן שליט"א: כן. כך נפסק בכגון דא, בשלחן ערוך סימן א' סעיף ד'. טוב מעט בכוונה, מהרבה בלא כוונה. אבל להשלים אח"כ, לכל הפחות את י"ב הסליחות העיקריות.

שאלה מהקהל: האם עדיף להגיד סליחות ביחידות, לפני האשמורת המוקדמת, או שעדיף להגיד ברבים בשעות הצהרים, או במועד אחר.

תשובת מרן שליט"א: שיראה היכן הוא יותר מכוון. אם כאשר הוא אומר זאת ביחידות בבוקר, הוא אומר זאת כפי שצריך, אזי עדיף שיאמר ביחיד, כי זהו הזמן שהכי מתאים.

שאלה מהקהל: מה פירוש מה שאומ' באשמורות, למען 'לימודך'?

תשובת מרן שליט"א: כנראה הכוונה ללימוד תורה. והיה עדיף אם כן לייסד תלמודך, אך רצה המייסד לפתוח באות למ"ד, לפי סדר אבג"ד. כמו

האחת, שהמגיד פֶּשַׁע, אינו רואה כי אם מה שעשה בפועל, ואין בכחו לידע כוונתו מה היתה בפעולה ההיא. כי רק לו ית' נגלו מצפוני הלב, כדכתיב עֵקֶב הֵלֵב מִכָּל וְאָנֶשׁ הוּא מִי יִדְעֶנּוּ. אֲנִי יְיָ חָקֵר לֵב וגו' [ירמיהו י"ז, ט'-י"]. וכתיב אתה לבדך ידעת את לב האדם [לא מצאתי פסוק כזה, אלא פי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם. מלכים א' ח', ט"ל. או פי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם, דברי הימים ב' ו', ל'. העורך]. וכן איתא בזוהר, דלא ידעי אלא מה דאיתמסר לון למנדע. הם יודעים רק את הדברים הגלויים, שנמסרו והודיעו להם. מה שהוא נסתר, הם אינם יודעים.

וכמו שפירשו כת הקודמין, בטעמא מאי דאמור רבנן 'כיון שניתן רשות למשחית, אינו מבחין בין טוב לרע', שהפירוש הוא בין הטוב בעצם לרע בעצם.

אולי היתה העבירה לשמה, כמעשה יעל [נזיר דף כג:]. וכבר כתבנו ודיברנו הרבה על כך ואכמ"ל.

וכן דוד, דלא לימרו, עבדא נצח למריה. בעניין בת שבע, כידוע.

ושביקש לעבוד ע"ז.

חיצונית, הוא רוצה לעבוד ע"ז. אבל בעצם, הוא רוצה לעשות מצוה גדולה, שלא יהיה חילול השם. שלא יאמרו, מלך שכמותו שמוחזק בחסידות, יהרגנו בנו. ויאמרו לית דין ולית דין. אנשים יגיעו מכך למסקנות של כפירה רח"ל.

ושמפני זה ביקש דוד ואמר, 'מלפניך' דוקא 'משפטי יצא', כי רק 'עניך תחזינה מישרים' לידע מצפוני.

והסבה השנית היא, מפני שהמקטרג אינו יודע כי אם מה שעשה בפעם הזאת. ר"ל בגוף הזה, ולא מה שעברו עליו בפעולת אֵל, פעמים שלש עם גבר. זהו הפסוק מספר איוב שהזכרנו.

ואפשר שכשיצטרפו מעשיו במה שעברו עליו בזמנים החולפים, אשר נגזו ועבר בעמקי הנשיה, יהא רובו זכיות ויצדק דינהו. וכמ"ש בביאור הפסוק, משפטי י"י אמת צדקו יחדיו, שפירשו כן. 'יחדיו' היינו, אל תדון לפי מה שאתה רואה, אלא צריך לעשות חשבון ולצרף את הכל. רק אח"כ תדע את האמת, כי הדבר צודק.

שאף שאנו רואים רוע הסדר בהנהגה, צדיק ורע לו רשע וטוב לו, אין זה רק לפי ראות עיני בשר, שלא ידענו רק מהותו בפעם הזאת.

שיש בפיסקת עננו, לא אל חפץ ברשע. שהיה לו לייסד, אל אשר לא חפץ ברשע. אי נמי פירושו במובן הרגל, דבר שלמוד בו, דהיינו עשה למען הרגלך, כל' מה שאתה רגיל, כדאמרין בתיקון שני וחמישי, כי כן דרכך לעשות חסד חנם בכל דור ודור.

ומתיישב בכך שאין כאן כפילות, כי לאחר מכן כתוב שוב, עשה למען תורתך, מה נעשה לפירוש הראשון. אבל אפשר לתרץ כי שם הכוונה לקיום המצוות, ועד"ז מצינו לפרש הכפילות שבבקשה שאומ' במוצ"ש, שבוע למידות תורה וכו', שבוע תורה וכו' והרחבנו בס"ד בשו"ת ויען יצחק חלק שלישי.

*

צריכים לדעת, שהתפילה תעזור ללימוד. כמו שחסד, עוזר ללימוד.

ישנו חידוש גדול – הוא איננו מקובל, ולא ידוע, ואמנם אינני אומר זאת ממש להלכה ולמעשה – אבל יש להקיש ממנו אף לגבי העניין הזה.

כידוע, אדם אשר עוסק בתורה, אפילו שבא לידו איזו מצוה, אין לו להפסיק מן הלימוד בכדי לקיים את המצוה, כי תלמוד תורה כנגד כולם. אלא אם כן, זאת מצוה עוברת, ושאין מי שיעשה אותה. אם ישנו מישהו אחר שיעשה, כגון אם באים אליו ואומרים לו בשעה שהוא לומד, הרב, צריך כעת בדחיפות מוהל, בוא תעשה ברית מילה. נכון שזאת מצוה, אבל אותו אדם אומר, למה שאני אפסיק מלימודי, הרי ישנו שם מוהל אחר שהוא פנוי, הוא לא לומד כעת, תקרא לו שהוא ימול. למה שאני אעשה, אם ישנו מישהו אחר שיעשה. כך לדוגמא. אבל אם אין מי שיעשה, וזאת מצוה עוברת, אזי הוא חייב לעשותה.

אומר בעל סדר היום, זהו כמהר"ר משה בן מכיר, כי הכל מדובר לגבי שאר המצוות, חוץ מחסד. לגבי מצות חסד, גם אם ישנם כאלה שיעשו, תפסיק אתה ותעשה זאת.

הפלא ופלא. הדבר כ"כ חשוב.

מקור הדין הזה, הוא בגמרא במסכת מועד קטן [דף ט' ע"ב], שם מובא לגבי הפסוק [משלי ג', ט"ו] יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים, וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשּׁוּ בָּהּ. הַא חֲפָצֵי שָׁמַיִם, יִשּׁוּ בָּהּ. וְכָתִיב [משלי ח', י"א] וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשּׁוּ בָּהּ, דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה. מתרצת הגמרא, כאן במצוה שאפשר

לעשותה ע"י אחרים, כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים.

זאת המסקנא. כי חפצי שמים, דהיינו המצוות, אינם שווים אל לימוד התורה. אא"כ זאת מצוה עוברת. וכך פסק הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה [פרק ג' הלכה ג'] וז"ל, אין לך מצוה בכל המצוות כולן, שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה. לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום.

ובהלכה ד' הרמב"ם כותב, היה לפנינו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר להיעשות על ידי אחרים, לא יפסיק תלמודו. ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתורתו.

אין כעת זמן להרחיב על כך, אולי בהזדמנות אחרת בל"נ.

עכ"פ אומר על כך בעל סדר היום [סדר ברכות השחר דשבת] – והוא אינו היחידי, וכבר הקדמתי כי אינני אומר שההלכה כמותו – בזה"ל, ות"ת כנגד כולם. ענין הלימוד, הוא גדול במאד מאד. מפני שלומד התורה, לומד כל העניינים וכל המצוות בה – דהיינו בתורה – קריאתו נחשבת לו לעשיה, אחר שתופס כלל כל העניינים. עוד יש בה עניינים רבים ממעשה בראשית, ומעשי מרכבה, הנהגת העולמות כולם, ומתוך כך מכיר את בוראו י"ו, ויודע מעלתו וגדולתו, ידו החזקה וזרועו הנטויה. וא"כ ראוי להניח כל המצוות, ולעסוק בה.

אין הכוונה 'ראוי', במובן חומרא, אלא הכוונה שהדבר צודק ונכון. כך צריך להיות.

כי היש מדרגה גדולה מעשיית המצוות?

ואע"פ שאנו אומרים 'כנגד כולם', לא לבטל המצוה הבא לידו, מן המצוות אשר אמרנו. ח"ו. כי אין לימוד התורה, מספיק לביטול מצוה. א' דא"כ המצוות יתבטלו, וכולם יעסקו בתורה.

אם תגיד לי, שאלמד תורה ולא אקיים מצוות, א"כ כל המצוות יתבטלו. ח"ו.

ואין מרחם, ואין מנחם. חלילה לנו מלהאמין. כי כבר אמרנו, שיסוד ועמוד העולם הוא גמ"ח והשלום וכו'.

ובהמשך הוא מסיים וכותב, ונראה לי, שכל החילוק הזה יהיה, על המצוות שאין בהן צד גמ"ח. אבל המצוות שיש בהן גמ"ח, וכיוצא באלו

שערי יצחק – השיעור השבועי

גמילות חסד, או בגופו או בממונו או בנפשו, דהיינו שמלמד תורה עם חבירו או עם בן חבירו, וסימנך [שם נ"ב, ג'] חסד אל כל היום. על כן, בכל יום ויום יהדר אחרי איזה גמילות חסדים.

שלא יעבור יום אחד, בלי חסד. לא משנה באיזו דרך. ואפילו עם בני ביתו, כאשר האדם עוזר בבית זהו חסד גדול.

ואז יתנהג עמו הקב"ה במדת החסד.

מדה כנגד מדה. כיון שאתה עושה חסדים. בפרט שאנחנו כעת בימים הנוראים מחפשים, שהקב"ה יתנהג עמנו בחסד וברחמים, מדה כנגד מדה.

בספר הפרשה המחכימה שם, הביא גם בשם החפץ חיים, לעסוק כל יום בחסד. וז"ל, וכן הביא בישמח יהודה [עמ' ס"ב] בשם החפץ חיים זצ"ל, שבין תורה, צריך בכל יום לעסוק מעט בענייני חסד שבין אדם לחבירו.

ובתורת חיים [קונטרס דרך הלימוד, עמ' פ"ה] הביא בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, ש"מי שסוגר את הגמרא כדי לעשות חסד עם יהודי, אצלו הגמרא נשארת פתוחה. אבל מי שפותח את הגמרא לבל יצטרך לעשות חסד ליהודי, אצלו הגמרא תמיד נשארת סגורה".

הוא נקט 'גמרא', כי אצל האשכנזים, עיקר הקביעות שלהם בלימוד, זה בגמרא, אפילו בעלי בתים לומדים גמרא. הם לא לומדים הלכות כמו אצלינו. לכן הוא הזכיר 'גמרא'.

אבל לפוס קושטא, לא משנה לעניין זה מה לומדים.

אמנם גם אצלם, זה רק בזמן האחרון, בפרט בעיקבות הנהגת לימוד הדף היומי. אבל לפני כן, רוב בעלי בתים למדו דברים אחרים, כל קבוצת אנשים לפי רמת ידיעותיהם, והיו נקראים חברת תהלים, חברת משניות, חברת עין יעקב, חברת מנורת המאור, חברת חיי אדם וכדומה.

שאלה מהקהל: אבל המושג 'חסד', הוא רחב מאוד. על כל דבר כמעט אפשר להגיד, 'חסד'.

תשובת מרן שליט"א: א"כ צריך לדון על כל דבר לגופו.

בירושלמי במסכת פסחים, וגם במסכת חגיגה, כתוב שרבי חנינא שהיה דר בעיר קיסרי, שלח את בנו לזפות בטבריה. דהיינו, ללמוד אצל רבי יוחנן – שהיה גדול הדור – בישיבה שלו שבעיר טבריה. באו ואמרו לו, כי בנו גומל שם חסד. אז הוא אמר,

שזכרנו למעלה, מבטלין ת"ת לעשותן. כי אלו, מקיימין את העולם כולו, כעסק התורה – שמעתם? חסד זה כמו עסק התורה – וכמעט יותר. הפלא ופלא. שתי המלים הללו האחרונות.

וכארז"ל – הוא מביא את הגמרא במסכת מגילה – מבטלין ת"ת להכנסת כלה, מבטלין ת"ת להוצאת המת, והשאר כיוצא בהן.

ומי שידקדק בזה, יבין הענין כאשר הוא, כי לא דבר רק הוא.

האמת היא שיש לי קצת 'צריך עיון', בדברי סדר היום הללו. משהו שאני לא כ"כ מבין, מי שישב על כך ויעיין אולי ימצא תשובה. בפרט שהוא כותב בסוף, כי מי שידקדק בזה, יראה כי לא דבר ריק הוא. הרי מהר"מ בן מכיר הוא גברא רבה, אחד מגדולי ישראל שכולם מביאים אותו, כגון מגן אברהם ומהרי"ן. והוא מסביר, כי החסד מקיים את העולם, כמו עסק תורה. זה מפורש במס' אבות. והרי לפני כן הוא עצמו הסביר, כי הסיבה שהתורה חשובה יותר מן המצוות, היא מפני שאין שום מצוה שהיא כמו התורה, לא בשכר ולא בעונש. כל מצוה שתקיים, וכל לימוד תורה שתקיים, תמיד על התורה יהיה יותר שכר. מאחר שזהו השיקול, א"כ מה יועיל מה שאתה אומר לי כי זה מקיים את העולם? הרי אמרת מקודם, כי לפי השכר והעונש, אין מה להשוות. א"כ ישנו כן הבדל. וכי על חסד, מקבלים שכר כמו על תורה?

ובפרט לפי שיטת הגר"א [מוילנא], כי כל מלה בתורה, זהו קיום מצוה. וידוע כי החפץ חיים ספר ומצא, כי בדקה אחת ישנן מאתיים מלים בינוניות. א"כ כל מצוה, אי אפשר שתהיה כמו התורה. וגם לגבי חסד זה ככה. איני מבין זאת כ"כ, מהו השיקול שהוא כתב זאת כך.

הערה מהקהל: לכאורה יש לחזק את הקושיא, שהרי גם תלמוד תורה מקיים את העולם.

תשובת מרן שליט"א: יפה. אבל כנראה לכן הוא הוסיף 'וכמעט יותר'. דהיינו שבגמ"ח כמעט מקיימים יותר את העולם מאשר התורה...

*

על כל פנים, באופן כללי לגבי העניין של חסד, כתב בעל שני לוחות הברית [בסוף מסכת פסחים. הובא בספר הפרשה המחכימה, פרשת בראשית דף ק"א] בזה"ל, כתוב [תהלים כ"ט, ג'] עולם חסד יבנה, יזהר מאד שלא יהא שום יום מימי חיינו בלי

המבלי אין קברים בקיסרי, שלחתיך ללמוד תורה בטבריה? קברים, יש לנו גם פה בקיסרי. אבל נראה, כי הדבר אינו סתירה לדבריו. ראיתי כי ישנם כאלה שכתבו, כי הירושלמי הוא נגד דברי סדר היום שהבאנו. אך בדברי תוספות ר"י הזקן בקידושין דף מ: מבואר שהוא התעסק שמה עם כל המתים. עשה לְיוֹת לכולם. הוא נהיה 'מנהל חברה קדישא'... רק ללא תשלום. מה הוא עושה? גומל חסדים. סגר את הספר. ואכמ"ל, בפרט שבת שובה הרחבתי כבר בס"ד על כך. המדובר הוא, לעשות חסד במדה מוגבלת. כי ישנם אנשים שיעשו זאת, אנשים שאינם לומדים עכ"פ כעת. הערה מהקהל: כך הוא אומר, כל מצוה שיש בה 'צד' גמילות חסדים? תשובת מרן שליט"א: כן. אבל אין כוונתו למה שהסברנו, רק אדרבה להרחיב, אף שזה לא הכל גמ"ח, רק 'צד' מסויים, בכל זאת תפסיק את הלימוד ותעשה זאת. מדברי שער הציון להמשנ"ב בסימן ר"נ אות ט' מתבאר שפשוט לו הפוך מסדר היום, שגם לחסד אין לבטל. והאריך בזה בספרו אהבת חסד חלק ג', בשולי הדף של פרק א'. אבל הוא לא ראה את דברי סדה"י. הוא דן בכך מעצמו. שאלה מהקהל: אבל שם בשער הציון אות א' מוכח שהיה לפניו הספר סדר היום. תשובת מרן שליט"א: כוונתי שאת דבריו בנדון דין, הוא לא ראה. היה לו הספר, אבל את עניין ביטול תורה לצורך חסד כתב הסדה"י לא שם, בהנהגת ערב שבת, אלא אחרי כמה דפים, בשחרית שבת, בפיסקת אלו דברים. אם היה רואהו, לא יתכן שלא יזכירנו. בכדי להבין את הרעיון שבעניין, נביא את מה שכתוב בספר מעשה איש [ח"א דף ר"ב] בזה"ל, מעשה בתלמידו – של החזו"א – רבי יהושע לנדא זצ"ל שהתעסק בדבר מצוה, וסח לפניו את דאגתו, שהמצוה גורמת לו ביטול תורה. אמר לו רבינו, "לא כך היא המדה. אין כאן שום ביטול תורה. תורתנו הקדושה – תשמעו טוב, צריכים להבין את הנקודה – אינה כשאר חכמות ולימודים, אלא הרי היא עצמיות הנפש הישראלית. ומאחר שכל המתחסד נפשו מתעלית, נמצא שמוסיף בדרך זו, בית-קיבול יותר גדול לידיעת התורה".

ע"י החסד שאתה עושה, התורה שלך תגדל ותתעצם יותר. זה לא שעכשיו, אתה הפסדת את התורה. ישנם כללים. זהו כפי שצריכים להתפלל, מפסיקים את הלימוד. כמו"כ יש את מצות חסד, שגם אותה צריכים לקיים. התפילה מוסיפה לתורה, והחסד מוסיף לתורה. אבל כמובן, הכל במדה במשקל ובמשורה.

בעניין צורת עשיית ה'תרועה' בתקיעת שופר בקול רועד, לא נענוע ביד.

יש לי בידי כאן ספר חדש, מאת ידידנו הרה"ג שלום בן הרה"ג נתנאל זכריהו שליט"א, שו"ת משיב שלום חלק ב', וישנה שם תשובה מיוחדת וארוכה בעניין התרועה, ב"ה שהוא ג"כ מחזק זאת, כי כך הוא העיקר, כפי שאנחנו עושים שהקול רועד, ולא טו טו טו.

הרי אנחנו אומרים, לגבי אלה אשר עושים את התרועה ביד, כי זה פסול. לא יוצאים בכך ידי חובה.

הוא מביא [בסימן ז', דף ע'] את מה שכתבנו בס"ד בשלחן ערוך המקוצר, וזה לשונו, אגב אורחא אבוא אעיר על מה שיש תוקעים בודדים שאינם בקיאים בקול התרועה, ומרעידים את השופר כדי שע"י כך יצא קול תרועה רועד, הנה זקני הגדול הגאון רבי יחיא יצחק הלוי זצ"ל שהיה ראב"ד דצנעא וראש רבני תימן, העביר תוקע שלא היה יכול להריע אלא ע"י נענוע ביד. ועיין בשו"ע המקוצר [סימן ק"י עמ' קע"ח] שהזכיר הא"י עובדא.

הבאתי [שם] את הסיפור הזה, חושבני כי זהו המקור היחידי, שמעתי זאת מהרה"ג שמעון צאלח זצ"ל, שהוא – מהר"י יצחק הלוי – העביר את אותו תוקע, פסל אותו. הוא לא נתן לו לתקוע בציבור, להוציאם יד"ח.

וכתב שגם אביו זצ"ל ג"כ הוה פשיטא ליה שהעושה כן אינו אלא מרמה בבחינת אוחו עינים, ע"כ.

זהו המעשה שהיה אז, עם אבא מארי זצ"ל, כאשר היינו ילדים. אאמור"ר זצ"ל היה מלמד את תלמידיו, שהיו עשרות, הרבה דברים, מלבד פרשה והפטרה, גם משנה והלכה וכו'. ובין היתר הוא לימד אותנו לתקוע בשופר, וכל ילד היה מנסה את יכולתו לתקוע. היה ילד אחד – אני זוכר את

שערי יצחק – השיעור השבועי

התרועה לו לו בקול רועד (והולך), אלא שאחר כך אמרתי לבעלי התקיעה לעשות טו טו טו, ומהטעם שראיתי שאינם יודעים לעשות את קול התרועה לו לו כמו שצריך, ואצל הרבה מהם קול התרועה נשמע כקול התקיעה, ולכן שיניתי עכ"ד.

גם אצל העיראקים-בבלים, וכן חאלבים, ועדות נוספות, עשו כך. אבל ישנם תוקעים שאינם עושים את התרועה כראוי, לא שומעים את רעדת התרועה בבירור, לכן לבסוף אמרו, טוב, תעשו טו טו טו. אבל, הפסידו את המסורת העיקרית.

ובהמשך הוא מביא, וכן השיב הגר"צ מוצפי שליט"א לאחד מתלמידיו, שהתרועה התימנית והבבלית, היא התרועה המקורית שנקראת יללה, כי היא לולולו, ולא טוטוטו. ורק מה שהיום עושים כן, הוא מפני שאיננו אומנים בכך.

הדבר מפני חוסר מומחיות. זהו כפי ביטוי האות צא"ד. מה יותר קל להגיד, סה או צה? צדיק או סדיק? ישנם כאלה שאינם יודעים לבטא צא, כפי המסורת שבידינו, וכן הספרדים לשעבר, ואומרים סא, לכן להם אומרים, טוב, תגיד צא, כמבטא האשכנזים, וכנהוג ב'עברית' של זמנינו, כי זה בטוח צאד"י.

פעם היה חכם ספרדי אחד שאמר, כי מי שאמר במקום 'בורא פרי העץ', במבטא שלנו, בורא פרי העץ במבטא אשכנזי, זהו כאילו שהוא אמר 'בורא פרי העץ'. אמרתי לו, במחילה מכבודו, הדבר אינו עד כדי כך. כי סה"כ, הן קרובות להדדי.

הרי ה'צה', זהו מבטא האשכנזים. בארצות המזרח, אין צה. כי צה, זה צירוף שתי אותיות ארופאיות, T ו-S. למשל, אם רוצים לכתוב באנגלית את השם רצאבי, כותבים T ו-S, כי כך זה צה. זה שילוב של שתי הברות. ובלשון הקודש אין דבר כזה, משהו שמשלב שתי הברות. לכל אות, יש לה את המוצא המושלם שלה. וכמ"ש רס"ג בפירושו לספר יצירה. אבל בכל אופן, זה קרוב. זה בתחום של-אות. הדבר כמו לגבי דיני שינוי צורת אותיות של סת"ם, אות שנשתנתה צורתה, אבל לא נפסדה צורתה, כמבואר ברמב"ם רפ"י מהלכות ספר תורה, ובשאר הפוסקים. על כן, גם אם אמר 'העץ', במבטא אשכנזי, דינו כמו 'העץ' במבטא שלנו. אבל הם, האשכנזים, אינם יכולים להגיד צא דידן. הרי ישנו הבדל, בין צא לבין סא, דהיינו בין צאד"י לסמ"ך, כי צאד"י זה יותר עבה. קשה להם לבטא

שמו, יוסף בן חיים – שכאשר הוא תקע, הילדים אמרו, מארי, מארי, הוא עושה את התרועה ביד... הוא הסתכל עליו, וראה כי הדבר נכון, אז הוא נזף בו ואמר, אתה (רמאי) [מְרָמָה]...

כעת הוא מחדש לנו כך, והנה דבר זה שמעתי גם מסבי הגאון רבי סעדיה אלנדאף זצ"ל, שמיחה על מנהג זה, שהוא טעות ואין לעשות כן.

הוא היה בסוף ימיו, בירושלם עיקרית. שוחט מובהק. הוא בנו של מהראח"נ בעל ענף חיים.

גם אאמו"ר הגאון רבי נתנאל זכריהו שליט"א רב ק"ק עדן יע"א, אמר לי שאין לעשות כן, ולא נהגו כלל להעמיד תוקע שעושה כך, אלא רק מי שבקי במלאכת התרועה בקול מתרעש ורועד, בין אם עושה כן דרך גרונו ובין אם בלשונו.

המומחיות הכי גדולה היא, שעושים זאת בגרון, ובעצם זה מתחיל מהבטן, הו הו הו, בחילוק הנשימות. אבל בלשון, זאת דרגא פחות. ישנן ראיות לעניין הזה.

אבל בודאי לא ע"י נענוע השופר. וזה דלא כמו שכתב בספר זית רענן [סימן תק"צ סק"ז] וגם מה שהעיד ששמע מכמה רבנים שהיו מקומות שעשו כן, אפשר שהוא רק בדיעבד גדול ובשעת הדחק, בכה"ג שלא מצאו בעל תוקע המוכשר לעשות תרועה כהוגן בקול רועד דרך גרונו או בלשונו.

מה יעשו, אם אינם יודעים, או שאינם יכולים?

וידוע שהדבר קשה מאד לעשותו, ומצריך הרבה להתאמן באומנות התקיעה והתרועה. דאטו לפי זה, נתיר גם לתוקע לפתוח ולסגור חלק העליון של-שופר בזריזות, עד שע"כ יישמע קול תרועה. זה ודאי אינו.

וכי אם מישהו יעשה כך עם היד על השופר, ויצא קול רועד, הוא יצא בכך ידי חובה?

והאמת היא, כי מגוף המסורת מוכח שזה כך. כי התרועה, זאת המומחיות הכי גדולה. קול פשוט, תקיעה ושבירים, רבים יכולים לעשות. אבל תרועה, זאת האומנות הכי גדולה, והמאמץ הכי גדול. בשביל מה התאמצו? אלא רואים, שזאת היא לעיכובא. וא"כ מובן, שישנם רבים כאלה שאינם יכולים.

רואים כי בשאר קהילות ישראל, כפי שהוא מביא אח"כ בשם הגה"ג עובדיה יוסף, שאמר [בשיעור שמסר במוצאי שבת קודם לראש השנה, שנת התשנ"ב] בזה"ל, גם אנחנו בתחילה נהגנו לעשות

זאת, אז הם עשו את זה צה. בדיעבד זה בסדר. זה לא כמו לומר 'העז'. לא עד כדי כך. כי אם אמרת 'העז', כבר עברת את הגבול. אבל 'העז', אתה עדיין בתחום.

השלמה בעניין תשובת רבני עי"ת צנעא לקהילת תימן בירושלם עיקרית, בעניין אפיית המצות בפסח עצמו, והלשונות הפסולות שכתובים בה.

בעניין התשובה של רבני תימן אודות אפיית מצות בפסח בירושלם עיקרית, כפי שדיברנו ואמרנו בשיעורים האחרונים, הלשונות החריפים שכתובים שם הם פסולים. המושגים 'טהרת התלמוד', 'המתקדשים והמטהרים', 'לקו בחסר ויתר', וכל דוגמת הלשונות הללו, באו מדעות זרות. ביררנו אז את הדבר בס"ד, ואמרנו כי למרות שמהר"י יצחק הלוי כתב את זה, כנראה אז עדיין לא ידעו שהדבר בעצם בא משורש רע.

ראיתי כי ב'מסכתא דמהרי"ץ' [דף ל"ח] הביא זאת, ואדרבה, איהו אזיל כל קביל אפכא, הוא מצדיק את זה. זה קונטרס שנדפס כבר לפני הרבה שנים. לדבריו, מה שהם כותבים כי המנהגים שלנו מיוסדים על 'טהרת התלמוד', יש לכך יסודות.

הוא כותב בזה"ל, ובאמת – ישנם הסוברים, כי 'באמת', זהו לשון שבועה. אבל, זאת שבועת שוא. עוד מעט נראה בעזרתו יתב' – הדברים הנ"ל, מיוסדים על הכתוב ב"מגילת תימן" אשר העלינו הנה, שחכמי תימן הראשונים היו פוסקים על טהרת התלמוד, עד אשר הגיע אליהם ספרו של הרמב"ם ז"ל ובדקוהו ומצאוהו עולה בקנה אחד עם פסקיהם החצובים מן התלמוד, אז קבלוהו עליהם וכנ"ל.

וכן מצינו למהרי"ץ בספרו "זבח תודה" [סימן ט"ל ס"ק פ"ח] גבי פירוק הסירכא, אשר כינה רבותינו הראשונים בשם 'תלמודיים', וז"ל שם, המנהג הקדום בכאן מימות קדמונים דקדמונים 'תלמודיים' איש מפי איש וכו'. עכ"ל.

ברצונו להביא כביכול, דברים דומים לנכתב שם. והוא ממשיך שם, גם מלשון מהר"ש בדיחי ז"ל הנ"ל, אשר כתב, שלא נהגו בארצות תימן אלא במה שהוא 'דינא דגמרא'. מלשוננו עולה גם כן, שפסקו מתחילה על טהרת התלמוד, ולאחר מכן קבלוהו להרמב"ם עליהם כנ"ל. ובאמת נראה, שכן היה מקובל בידם איש מפי איש, על כל הנ"ל.

ועוד תשובות רבות נכתבו בכגון זה, בין לחכם אחד ובין לכמה חכמים יחד, ומפוזרים בכל פאות, ורבים מהן כבר נדפסו ונתפרסמו. אבל אין בכך אמת.

מהרי"ץ לא השתמש כלל ועיקר במלה 'טהרת התלמוד'. נכון שהוא כתב את הסגנון 'תלמודיים', בספרו זבח תודה בהלכות טריפות [שם], וז"ל, המנהג הקדום בכאן מימות קדמונים דקדמונים 'תלמודיים' איש מפי איש, כאשר קיבל מו"ז מה"ר צאלח מפי רבותיו זובחי הזבח, וכן המנהג בכל ארצות התימן כאשר שמענו והגידו לנו מגידי אמת בעניין הנפיחה. אבל לא כדי לנגח את המחמירים. הוא מדבר לגבי מה שנופחים את הריאה, כדי לראות האם יש בה סרכא, כי אין סרכא בלא נקב. אבל, וכי הוא – מהרי"ץ – זלזל בחומרות? הוא כתב 'תלמודיים', מכיון שהוא רצה לברר לגבי המנהג, כי יש לו מקור בגמרא. בתלמוד. לכן הוא נקט 'תלמודיים', שזה על פי הש"ס. יש לו שם פלפול שלם, להביא מקורות לכך מן הגמרא. זהו אחד מן הדברים, שרואים את גודל העיון של מהרי"ץ, הפלא ופלא ממש.

והרי הוא – מהרי"ץ – כותב שם בהמשך בזה"ל, הרי לך מבואר מהגמרא, דמנהגינו בנפיחה בזה, הוא על פי הדין, וכמ"ש רבינו – הרמב"ם – ע"ה. ובפי"א – מהלכות שחיטה – ביאר רבי דבר זה ביותר וז"ל, מן הדין היה ע"ד זה, שאם נמצאת הריאה תלויה בסרכות כמו חוטין וכו'. ומעולם לא ראינו מי שהורה כך, ולא שמענו מקום שעושים בו כך. ואעפ"י שאלו הן הדברים הנראים מתוך דברי חכמי הגמרא, המנהג הפשוט בישראל כך הוא וכו'.

הרמב"ם אכן כתב כך, אבל פירש שיחתו כי זה לא להלכה ולמעשה.

אומר על כך מהרי"ץ, הרי לך ברור ונכון ויפה מנהגינו על פי הדין. ואעפ"י שרבי הרמב"ם כתב, ומעולם לא ראינו מי שהורה כך וכו' – נכון שהרמב"ם כותב, שהדבר אינו מקובל להלכה ולמעשה, אבל – ראו אבותינו הקדמונים, לסמוך על הדין ועל האמת, מטעם שאין הגויים אוכלים משחיטת ישראל במקומות אלו. ואם יחמירו שלא לעשות נפיחה ע"פ המנהג, יהיה הפסד גדול בממונם של ישראל. ודי להם להתנהג כפי הדין, וכמ"ש הב"י בטעם מנהג שלוניק"י שעושים נפיחה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ואני הצעיר קל שבקלים נלע"ד [להשיב], שלא נהגו בארצות תימן, אלא במה שהוא דינא דגמרא בכל מנהגיהם, ורב שלהם רבינו הר"ם במז"ל עמוד ההוראה שלהם בערי תימן. וזה, לא נזכר בגמרא ולא בהרמב"ם ז"ל דהוא מאריה דאתרא ושאר פוסקים.

ומה שכתב מרן הקדוש ודעמיה – אם תשאל, הרי מרן הש"ע כן כתב לקרוא ק"ש עם הטעמים – היינו לכתחילה, ודרך חסידות הוא.

הרי שהוא מכבד את הדבר, באמרו כי זאת דרך חסידות. הוא ח"ו לא מזלזל בחומרא, אלא שזאת חסידות. מן הדין, אין חובה.

בקיצור, זה כרחוק מזרח ממערב, ההשקפה שישינה בתשובה הזאת. לכן אמרתי, כי הרעיונות שם הם פסולים.

תוספת דברים בעניין החסד, אשר גורם לזכך את השכל. כיון שצריכים לסיים בדבר טוב, נסיים בעניין החסד שדיברנו מקודם.

בספר הפרשה המחכימה הנז"ל הובא בהמשך בזה"ל, ועוד שם [במעשה איש ח"ב עמ' קס"ו], שכדי לזכות ולקנות תורה, צריך לזכך את השכל, ועל ידי החסד אפשר לזכות לזה.

שמעתם? הפלא ופלא. אנחנו חושבים כי בכדי לזכך את השכל, צריכים ללמוד דברים מסובכים, פלפול, חריפות וכו'. אבל עכשיו למדנו כי מעשה חסד מביא לכך. אעפ"י שחסד, זהו משהו רוחני, זאת מצוה מתורת ה', שלכאורה אינה דבר שכלי וטבעי. ברם דע לך, כי הדבר מוסיף קדושה, והקדושה מוסיפה זכות של-שכל.

ועוד [שם ח"ג עמ' קפ"ט] מעשה באחד ששאלו, אודות לבטל מתלמוד תורה, לסייע לאחרים ביעוץ. והשיבו החזון איש, שחסד היא נקודת הנשמה, עד כאן.

זאת השקפת אמת, של גדולי התורה.

השם ברוך הוא יזכנו להידבק בדרכיהם ולנהוג במעשיהם, ויכתוב את כולנו בספר החיים ובספר הזכרון, ושיעשה עמנו חסדים טובים בזכות גמילות חסדים.

מהרי"ץ לא מזלזל בחומרא. הוא רק אומר, כי אין אנו יכולים להחמיר בזה, כי היה הפסד גדול. לא כמו שהוא – בתשובה שמה – שהוא מזלזל וכותב, כי ישנם כאלה שהם 'מתקדשים ומטהרים', עושים חומרות. הוא מלגלג על כך. ההיפך, לדעת מהרי"ץ אילו היתה אפשרות היינו מחמירים, אבל אי אפשר מכיון שזהו הפסד מרובה. אין מה להשוות.

וכן לגבי המובא במגילת תימן, אין שם את המלים 'טהרת התלמוד', ולא 'התלמוד הקדוש', או משהו דומה, כביכול שיש כאלה ח"ו שנדבק להם טומאה ופסולת.

כתוב שם כך, כשחבורה הגמרא, גם היא נתפשטה בכל הגלילות. וגלות צנעא כמו הם, וקיבלוה בסבר פנים יפות, והיו מעתיקים אותה ללמד בני ישראל קושיות ותירוצים, והיו מפרשים בה פירושים עצומים.

וכל אחד מהחכמים המרביצים תורה, היה עושה לעצמו קיצור פסקי דינים מהגמרא, ועשו קונטרסים. באופן כי נתקיים יעודו יתברך אשר כתב על ידי משה עבדו, וְאֵף גַּם זֹאת. בְּהִיוֹתָם. בְּאֶרֶץ אֲבִיבָהֶם, לֹא מְאֻסָּתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים, לְכָל־תָּם. לְהַפֵּר בְּרִיתִי, אִתָּם. כִּי אֲנִי יְיָ, אֱלֹהֵיהֶם [ויקרא כ"ו מ"ד], שהעמיד להם רבי ובית דינו וחכמי הדורות שבכל דור ודור וכו'.

והי אחרי הדברים האלה וכו', הופיע אורו של מרנא ורבנא הרמב"ם ז"ל וכו'.

אין שום זלזול, חס ושלום. אין מלים כאלו בסגנון שלו, כלל ועיקר.

וגם מה שהוא הביא בשם מהר"ש בדיחי, מהספר מעיל קטון, אדרבה, משם הוּא תִּצְיֹבְתִיהָ.

הדבר כתוב בספרו עולת שלמה על התורה [בפרשת ואתחנן], והבאתי זאת בספר שולי המעיל על מעיל קטון [הלכות פסוקי דזמרא, דף קע"ז] בזה"ל, שאל השואל, למה אנו נוהגין פה בארצות תימן לקרות ק"ש ושירת הים ופרשת התמיד והזמירות ופסוקי פיתום הקטורת, ושיר השירים בערבי שבתות, ושאר עניינים בלא טעמים, מימות קדמונים דקדמונים בעת התפילה, ועל מה סמכו הראשונים.

והיתה תשובתי כך.

שאלה זו נשאלה לפני כהר"ר אבא מרי [מהר"ר יחיא בדיחי נע"ג], והשיב בתוך קהל ועדה הטעם וכו'.

המגבית השנתית "אחת בשנה"

טל': 0733-456-055